

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська Академія»

Факультет соціальних наук і соціальних технологій

Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота

Освітній рівень - магістр

напряму підготовки 054 "Соціологія"

на тему:

**ВИМІРЮВАННЯ ЖИТТЄВИХ ПОСЯГАНЬ ЯК ПРЕДИКТОРА РІВНЯ
ЩАСТЯ**

Виконала: студентка 2 року навчання,
напряму підготовки 054 Соціологія
Пясковська Аліса Русланівна

Керівник Мальцева Катерина
Сергіївна, к.філос.н., доктор
філософії (PhD), доцент кафедри
соціології

Рецензент Оксамитна Світлана
Миколаївна, доктор соціологічних
наук, професор кафедри соціології

Кваліфікаційна робота захищена з
оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____.

«_____» 2020 р.

Київ – 2020

ПЛАН РОБОТИ

ПЛАН РОБОТИ.....	2
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМ ДОСЛІДЖЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ І ЩАСТЯ.....	10
РОЗДІЛ 2. ФАКТОРИ ТА МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ РІВНЯ ЩАСТЯ	27
РОЗДІЛ 3. ПЕРЕВІРКА ГІПОТЕЗ ЩОДО ЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ПОСЯГАНЬ У ФОРМУВАННІ РІВНЯ ЩАСТЯ.....	37
Висновки за гіпотезами	54
Практичні висновки з цього дослідження	56
Обмеження дослідження та напрямки подальших досліджень.....	57
Список використаної літератури	61
Додаток А.....	64
Додаток Б.....	65
Додаток В.	80

ВСТУП

Щастя є одною з найважливіших складових життя як окремих індивідів, спільнот, так і соціуму у цілому. (Diener & Suh, 2000) Воно є одним з показників якості життя, що є важливішим навіть за економічні показники. (Diener & Suh, 2000) Щастя та його предиктори відображають стан розвитку та життя країни краще, ніж об'єктивні показники (наприклад, у порівнянні з ВВП). В залежності від того, наскільки щастя залежить від безпеки чи від фінансового становища, можна зробити висновки як про культурні особливості країни, так і про розвиненість країни - наскільки забезпечені комфортні умови проживання для жителів країни, наскільки адекватна заробітна платня, тощо. (Diener & Oishi, 2000)

Дослідження 2001-2017 років щодо предикторів щастя українців, результати якого викладені в статті «Динаміка рівня щастя та його детермінанти» В. Паніотто, Ю. Сахно та А. Пясковської (Паниотто, Пясковская & Сахно, 2018) стало одним з джерел натхнення на розробку інструменту, який зможе вимірювати механізм формування задоволеності життям.

З попередніх досліджень різних аспектів щастя можна побачити, що загалом дослідники шукають нові предиктори, створюють інструменти вимірювання цих предикторів і намагаються виявити, який з вже відомих предикторів має найбільший вплив на рівень щастя. Парадокс у тому, що, хоча знайдені предиктори пояснюють великий відсоток рівня щастя, якщо збільшити його (забезпечити вищий рівень задоволеності), рівень щастя не росте. В США, наприклад, рівень щастя за останні п'ятдесят років не підвищився, незважаючи на те, що рівень життя у цілому виріс більше ніж в два рази. (Layard, 2006) Причина такої невідповідності у тому, що більшість досліджень розглядають механізм щастя як доволі простий – чим більший предиктор, тим більше щастя.

У цій дипломній роботі буде розглядатись більш складний механізм, в якому щастя – це дріб з усіма можливими предикторами у чисельнику (рівень забезпеченості, інтимне життя, здоров'я і т.д.) та рівнем посягань у знаменнику.

Наводячи приклад на мікрорівні, лобстери та французький цибульний суп зараз вважаються делікатесами, та у гарних закладах коштують достатньо дорого. Сучасна людина може уявляти собі бажаний рівень заможності як «можливість їсти ці страви, коли захочеться і не зважати на їхню коштовність». Проте, декілька століть тому, пересічна людина боялася б бути такого рівня заможності, адже ці страви були головним раціоном бідних сімей.

Окрім наповненості сфер життя та задоволеності ними, людина завжди має якесь уявлення щодо того, як повинно складатись її життя. Що в неї повинно бути в даний момент часу, чого вона повинна була досягти до цього віку. Загальне уявлення про успішне та щасливе життя впливає на рівень задоволеності життям і на оцінку своєї власної успішності. Щоб мати можливість ефективно підвищувати рівень щастя на, наприклад, державному рівні, держава повинна розуміти, як це щастя будується. Якщо є розуміння складових процесу, з'являється і розуміння, з чого починати перебудовувати.

Нинішнє дослідження фокусується на розробці метрики, що допомагає досліднику виявити наступне: загальні посягання людини, тобто, що, на її думку, вона повинна мати і як повинна жити; вплив референтної групи на формування цих посягань; та залежність суб'єктивної щасливості індивіда від попередніх двох факторів. Оскільки зазвичай таку схему формування щастя не розглядають, методи вимірювання рівня посягань ще не розроблені та механізм його формування є недостатньо вивченим явищем.

На основі перерахованого вище можна сформулювати проблемну ситуацію, що буде розв'язувати нинішнє дослідження, – недостатній рівень вивченості життєвих посягань як частини механізму щастя та відсутність інструментів для їх вимірювання.

Мета дослідження: розробити інструмент вимірювання життєвих посягань для удосконалення опису механізмів формування щастя

Об'єкт дослідження: рівень щастя індивідів та груп населення

Предмет дослідження: механізми формування щастя

Завдання дослідження:

Розробити інструмент для вимірювання життєвих посягань

Знайти зв'язок між посяганнями та задоволеністю життям і рівнем щастя

Перевірити вплив референтної групи на формування посягань

Виходячи з поставлених завдань, було висунуто наступні **гіпотези** для перевірки:

- чим вищий рівень посягань, тим нижчий рівень щастя;
- відношення рівня досягнень до рівня посягань має значущий позитивний зв'язок з рівнем щастя;
- чим вищий рівень фінансового забезпечення найближчого соціального оточення тим вищий рівень посягань респондента.

Перевірка всіх цих гіпотез має підтвердити чи спростувати, що рівень щастя є відношенням рівня забезпеченості до рівня посягань і що рівень посягань формується під впливом референтної групи респондента.

Методологія та вибірка

Перевірка гіпотез здійснювалася на основі даних, репрезентативних для населення України у віці від 18 років та старше. З цією метою авторкою було розроблено блок з трьох питань, кожне з яких мало по вісім питань всередині для виміру рівня щастя та рівня посягань. Тобто, основне питання було, наприклад, «Що, на вашу думку, повинна мати людина вашого віку?» і вісім варіантів з дихотоміями – «Дітей – так чи ні?», «Квартиру – так чи ні?» тощо.

З люб'язного дозволу керівництва Київського міжнародного інституту соціології цей блок був залучений до анкети омнібусного дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у грудні 2019 року. Методом face-to-face інтерв'ю було опитано 2000 респондентів у віці 18+. Більш детальний опис вибірки буде представлений у відповідному розділі нижче.

Методологічна значимість дослідження та наукова новизна

Ця кваліфікаційна робота є продовженням досліджень на тему щастя, які проводились авторкою у 2017 та 2018 роках. Минуле дослідження про предиктори щастя української та європейської молоді доповнювало теоретичну дискусію на тему «чи вимірювати щастя одним прямим запитанням чи опосередкованими запитаннями» (Diener, Oishi & Lucas, 2003) на користь одного прямого запитання. Дискусія полягає у тому, що є дослідники, які вважають щастя занадто складним конструктом, щоб людина самостійно могла визначити, чи вона щаслива, чи нещаслива. У зв'язку з цим, вони пропонують багатовимірний індекс, що вимірює щастя без прямого питання. Такі дослідники є послідовниками Е. Дінера (Diener, Oishi & Lucas, 2003). З іншого боку, є Веєнховен та Паніотто (Veenhoven, 1984; Паніотто, 1986) вважають, що більш доцільним є одне пряме питання, адже ніякі суб'єктивні показники не можуть показати рівень щастя, який відчуває індивід. Методологія, що використовувалась у дослідженні для вимірювання щастя та значимості чинників, які на нього впливають, була розроблена вітчизняним соціологом Валерієм Хмелько в 1988 році (Хмелько, 1988). Таким чином, попереднє дослідження мало на меті популяризувати та показати дієвість вітчизняного методу вимірювання щастя, на противагу зарубіжним методикам.

Продовжуючи основну тематику щастя та суб'єктивного благополуччя, ця робота використовує інакший підхід до вивчення щастя, що полягає у визначенні життєвих посягань та їхньої ролі у формуванні щастя. Оскільки методології для вимірювання цього показника ще не існує, ця робота пропонує розроблений нами інструмент і перевіряє його надійність та валідність.

Науковою новизною цього дослідження є розробка методології, що виходить з іншого розуміння процесу формування щастя. Вона базується на тому, що щастя чи суб'єктивне благополуччя є відношенням життєвих посягань людини до її реальних досягнень та образу життя, який склався. У цій роботі авторка вимірює спосіб життя, «яке повинно бути» (посягання), відповідність

реального фактичного життя до посягання та перевіряємо залежність рівня суб'єктивного благополуччя від індексу на основі цих двох показників. Такий погляд на вимірювання щастя є новим, оскільки інструмент для вимірювання посягань раніше не був розроблений, незважаючи на тривалий дебат між дослідниками про причетність цього фактору до формування рівня задоволеності життям.

Теоретична значущість

Минулорічне дослідження предикторів щастя української молоді (Паниотто, Пясковская & Сахно, 2018) показало, що два різних покоління молоді мають різні поняття щастя та різний розподіл факторів, що на нього впливають. Розуміння щастя та обставини, від яких воно залежить, відрізняється також на культурному і на індивідуальному рівнях. Його можна розуміти як щось більш філософське, за Арістотелем – вважати, що сутність щасливого життя полягає в знаходженні життєвої місії та реалізації свого особистісного потенціалу. Інша перспектива поглядів на щастя є гедонічною, ближчою до повсякденного життя та фокусується на почуттях людини та її оцінці свого життя та окремих його частин. Якою перспективою би не вибрала би користуватись та чи інша людина, механізм формування поглядів на щастя залишатиметься однаковим. Він буде залежати від культурних особливостей суспільства на макрорівні та від особистого розвитку та біографії людини на мікрорівні. Два основні процеси, які має на меті дослідити ця робота, це вплив референтних груп на формування посягань людини та вплив відношення досягнень до посягань на рівень задоволеності. Посягання є тією одиницею, що може бути як евдаімонічною, так і гедонічною, проте різною в залежності від референтної групи людини. Також, вони є одиницею виміру рівня життя, який людина уявляє для себе, як той, якого вона заслуговує і повинна мати. Якщо наша гіпотеза підтверджується, тоді ми стаємо на крок ближче до розуміння процесу формування стану щастя та задоволеності життям. Це розуміння дає можливість відкрити нову течію досліджень та новий підхід до вимірювання.

Ця робота пропонує перший варіант інструментарію, який можна використовувати для вимірювання посягань, який може згодом вдосконалитися чи повністю змінитись. Проте, це вже початок дискусії, яку до цієї роботи такі дослідники як Річард Лейард (Layard, 2006). вели переважно полемічно, не намагаючись виміряти поняття, яким оперують.

Прикладна значущість

Згадуючи Лейарда, на початку книги «Счастье: уроки новой науки» його роздуми про людське щастя дуже добре вписується в практичну значущість цієї дипломної роботи. Він звертає увагу на дійсність, що нас оточує і на те, що вона не настільки жахлива, як ми звикли думати. Дійсно, це парадоксальне явище – незважаючи на те, що життя дуже сильно покращилось, суспільство не стало щасливішим.

Ми живемо в найбільш безпечний період історії людства, найбільш комфортний період. Жорстокі озброєні війни із захватом територій та спаленням поселень замінюються інформаційними війнами. Озброєна сила вже не є найбільш ефективним способом ведення бойових дій – а це значно підвищує безпеку та комфортність життя. Оскільки небезпека бути вбитими у сутичці двох феодалів зникла, ми все ще вважаємо своє життя недостатньо захищеним, оскільки існують грабіжники, гвалтівники та вбивці. Переважна більшість світу має доступ до води, до тепла, до електроенергії та до медицини. Більшість професій перейшла в сидячий режим, більшість професій, що раніше потребувала фізичного навантаження, тепер стала автоматизованою. Тепер ми маємо більше їжі, більше розваг, отримуємо більшу зарплатню за нашу роботу, більша частина людей має змогу отримати вищу освіту. Проте це не зробило суспільство більш щасливим. Чому так відбувається і що з цим можна робити?

Пошуки щастя є актуальною темою не тільки в науковому світі серед дослідників. Це досить важлива тема для індивіда та для суспільства, оскільки досі не існує остаточного розуміння, що таке щастя і як воно виникає. Тобто, є набір предикторів, які пояснюють певний відсоток цього процесу і є біологічні

та хімічні пояснення, чому людина відчуває приємні почуття. Гормони, які виділяються під час щасливого чи радісного моменту, зараз є загальним знанням. Проте чому в однієї людини виділення цих гормонів викликають одні речі, а в іншої - інші, є скоріше загадкою, аніж вирішеним питанням. Більша частина інформації, яку ми зараз маємо про різноманітність щастя на індивідуальному рівні, є «здоровим глуздом» - тобто припущеннями на основі того, що ми знаємо про людину і про те, як працює її психіка. Ця робота фокусується на емпіричному підтвердженні (чи спростуванні) тих гіпотез, які суспільство зазвичай будує на основі здорового глузду та загального знання.

Інструментарій та його перевірка, представлені в цій роботі, будуть також корисним доповненням до попереднього знання про те, як будується щастя українців і від чого воно залежить. Перевірка відбуватиметься на репрезентативній населенню України вибірці респондентів, тому висновки, які ми отримаємо, можна буде поширити на всю генеральну сукупність, а не тільки підтвердити чи спростувати дієвість запропонованої метрики. Це дозволить оперувати отриманою інформацією в інших сферах, де вона потрібна – наприклад, це допоможе у формуванні внутрішньої політики, в змінах системи освіти таким чином, щоб формувати найбільш продуктивний та сприятливий для розвитку країни спосіб мислення.

РОЗДІЛ 1.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМ ДОСЛІДЖЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ І ЩАСТЯ

Питання якості життя хвилювало людей ще задовго до появи соціології як окремої науки. Філософи та релігійні лідери визначали різні його сторони як основні для повноцінного існування – любов, мудрість, відсутність прив'язаностей. Школа Конфуція в древньому Китаї визначала хороше життя як життя в добре впорядкованому суспільстві, де кожен правильно та сумлінно виконує свою роль та обов'язки. Джеремі Бентам, англійський філософ та юрист, взагалі вважав, що відсутність болю та присутність задоволень – головні складові хорошого життя (Diener & Suh, 2000).

Для вивчення якості життя та розуміння, що таке «хороше життя», треба для початку визначити, що найбільше впливає на визначення життя як хорошого. Хоча філософи розходились в думках щодо головних складових хорошого життя, вони дійшли до спільного висновку, що хороше життя є щасливе життя. Дінер і Сух, розглядаючи цю тему, висловили думку, що суб'єктивне відчуття щастя є одним з трьох найважливіших складових оцінки рівня життя в соціумі, разом з соціальними та економічними факторами (Pavot, Diener & Suh, 1998). Історично, вивчення суб'єктивного почуття щастя починалось з різних наукових сфер, що вивчали його через свою призму та для різних цілей. Великий внесок у його вивчення зробили соціологи та дослідники якості життя, що досліджували вплив демографічних показників на суб'єктивне почуття щастя. Також цю сферу вивчали дослідники психічного здоров'я, що хотіли розширити його поняття і довести, що психічно здорова людина не тільки не має симптомів депресії, а й задоволена своїм життям та відчуває себе щасливою. Психологи з різних течій та напрямленостей психології теж вивчали щастя, щоб з'ясувати, чим, наприклад, відрізняються щасливі та нещасливі люди від щасливих на індивідуальному рівні, чи як впливає адаптація на щастя. (Diener, Oishi & Lucas, 2003)

З метою зрозуміти сутність щастя, люди пишуть книги та створюють свої «рецепти» як стати щасливим. Деякі беруться за своє щастя дуже серйозно та науково, створюючи експеримент та перевіряючи дію нових методів «як стати щасливою людиною» на собі. Так зробила американська письменниця Гретхен Рубін, яка створила цілий «Проект Щастя» та написала книгу про свій досвід. На прикладі свого життя та своєї історії, вона показує, що навіть маючи все, що потрібно для щасливого життя та коли людина задоволена різними аспектами життя окремо одне від одного, вона все рівно може почувати себе нещасливою. (Rubin, 2009)

Хоча ця книга не є науковою, а вважається книгою для саморозвитку, можна сказати, що це дуже детальний автобіографічний кейс-стаді. Рубін дуже детально описує контекст, в якому ідея проекту зародилась, а також описує крок за кроком, як проводилось її власне дослідження-експеримент, та з яких елементів воно складалось. Для людини, яка не є науковцем та дослідником щастя, ця жінка доволі глибоко вивчила поняття щастя, принаймні свого власного. Судячи з того, що книга стала бестселером, її власне дослідження було доволі репрезентативним для великої частки людей.

Через широту поняття щастя, існує достатня кількість досліджень, що пов'язує та вивчає його зв'язки з якоюсь одною сферою факторів, що на нього впливають, як, наприклад, дослідження Рута Веенховена (Veenhoven, & Berg, 2010). про нерівномірність доходів і щастя серед 119 націй, чи дослідження Кіма й Това, що порівнює культурні передумови людей зі Східних та Західних країн, що впливають на їхнє почуття щастя та його сприйняття. Серед усіх дослідників, що вивчають щастя, найбільше теоретичної та емпіричної інформації міститься в публікаціях Еда Дінера, відомого американського психолога та Рута Веенховена – разом вони представляють дві різні напрямки вивчення однієї теми - щастя. За Дінером, «суб'єктивне відчуття щастя визначається як когнітивні та афективні оцінки людиною її життя. Тож, воно є широким поняттям, яке включає в себе переживання позитивних емоцій, низький рівень негативних настроїв та високий рівень задоволеності життя»

(Diener, 1984). Це визначення приймається багатьма дослідниками і саме воно використовується у більшості досліджень, які я оглядатиму тут.

Концептуалізація Веенховена менш представлена, проте не може не братись до уваги. Він визначає щастя як ступінь, за яким людина оцінює своє життя в цілому як сприятливе, тобто, наскільки їй подобається її життя. (Veenhoven, 1984). Щасливою Веенховен називає людину, яка оцінює своє життя більше як сприятливе, ніж несприятливе. В цьому визначенні застосовується слово «сприятливе», а не «приємне», хоча слова є доволі подібними одне до одного. Такий вибір дослідник пояснює тим, що слово «приємне» має підтекст афективного досвіду, тобто більше спирається на емоційне переживання, ніж інтелектуальне, тоді як «сприятливе» - це когнітивне переживання. (Veenhoven, 1984)

Проте, оцінювання життя в цілому неможливе без аналітичного процесу та інтелектуальної діяльності, тож це визначення щастя не може бути застосовано до тих, хто не задумувався над цим питанням (чи я щаслива людина). Відповідно, щасливими чи нещасливими Веенховен не може визначити дітей, тварин та людей, які просто ніколи не намагалися розібратись у ступені щасливості свого життя. Окрім того, що щастя – це ступінь, Веенховен каже, що це також є когнітивний конструкт, які людина складає разом в одну картину з усього її досвіду (Veenhoven, 1984).

Є думка, висловлена Д. Хейброном, що суб'єктивне благополуччя та почуття щастя не є одним і тим самим поняттям, оскільки щастя є занадто розпливчастим поняттям. Задоволеність життям в його розумінні також не описує щастя повністю, оскільки вона є оцінкою життя в цілому. Також, щастя не можна описати суб'єктивним благополуччям, оскільки щастя є характеристикою тривалого періоду життя, а люди схильні оцінювати, спираючись на ситуацію в цей конкретний момент, а не загалом в перспективі (Haybron, 2008).

Іншою думкою є те, що можна виділити два окремих підвиди щастя – епізодичне та атрибутивне. Епізодичне – це те саме «суб'єктивне

благополуччя», що можна вимірювати в конкретний момент в конкретній ситуації, епізодами. Воно більше покладається на об'єктивну реальність та прості показники, які легко вимірювати. Атрибутивне ж щастя – це той розмитий термін, що гірше піддається вимірюванню та аналізу. Цей вид щастя – той, про який пишуть філософи та складають теорії науковці, той, що має занадто багато визначень, щоб мати один і той самий сенс для всіх. Також, на думку Реблі, є принципова різниця між оцінкою благополучності життя та емоційною оцінкою її якості, оскільки достатньо благополучне життя зі сторони може бути абсолютно нестерпним для людини, що його має (Raibley, 2011).

Стаття Смолевої та Морева (Смолева & Морев, 2016) дає занадто багато термінів та визначень щастя, що не полегшують його розуміння, а навпаки – заплутують. Окрім суб'єктивного благополуччя, щастя та задоволеності життям в них ще є окреме визначення «суб'єктивна оцінка якості життя». В даному дослідженні немає потреби в такій кількості різноманітних термінів, потрібно лише розрізнити поняття «суб'єктивне почуття щастя» та «задоволеність життям». Задоволеність життям є однією зі складових щастя, яку можна використовувати для його вимірювання. Як було написано вище, людина може бути задоволеною своїм життям, але показник щастя буде не високим, проте завдяки вимірюванню задоволеності та простежуванню зв'язку між задоволеністю різними аспектами життя та суб'єктивною оцінкою своєї щасливості можна з'ясувати, від чого найбільше залежить зміна показника щастя.

Суб'єктивне почуття щастя має шість головних чинників, що мають великий вплив на його показники: фактор особистості, контекстуальні та ситуативні фактори, демографічні, інституціональні, фактори навколишнього середовища та економічні. В результаті досліджень впливу персонального фактору на почуття щастя, психологи дійшли висновку, що цей фактор найбільше впливає на щастя та є відмінною характеристикою почуття щастя між індивідами. Проте інші п'ять факторів теж є доволі важливими. Так, люди з

кращим станом здоров'я мають вищі показники щастя, ніж люди зі слабшим здоров'ям; одружені люди мають вищі показники щастя, ніж розлучені чи ті, хто не перебуває в романтичних стосунках (Hoorn, 2008).

Одним із питань, яке час від часу задають дослідники – чи можна купити щастя за гроші? Іншими словами, чи сильно залежить почуття щастя від доходу та як воно буде змінюватись, якщо дохід буде змінюватись. А також, наскільки повинен змінитись дохід, щоб після цієї риси впливу на щастя не було. Оскільки гроші є доволі впливовим явищем взагалі та можуть впливати на інші умови життя людини, що впливають на щастя, є сенс розглянути, як цей предиктор проявив себе в проведених раніше дослідженнях.

В дослідженні впливу доходу на суб'єктивне благополуччя в різних країнах Дінера та Оші (Diener & Oishi, 2000), дослідники аналізують декілька вимірів – міжнаціональний, в середині країни, а також з погляду різних теорій про зв'язок щастя та фінансового становища. В загальному огляді кореляції між суб'єктивним благополуччям, задоволеністю свого фінансового становища та реальним доходом, Дінер та Оші роблять висновок, що гіпотеза щодо впливу доходу на задоволеність та щастя є хибною. Навпаки, персональні характеристики людини та інші аспекти життя можуть більше впливати на задоволеність людиною своїм фінансовим становищем, ніж її реальний дохід. Це ж дослідження показало, що вплив фінансового становища на щастя не обмежується групами з більш низьким доходом, де кожне підвищення зарплатні є розширенням можливостей для комфортного існування. Серед груп з найбільшим доходом, де можливості для створення сприятливих умов не змінюються зі збільшенням доходу, ефект на щастя все одно є.

В дослідженні Деніела Канемана та Ангуса Дітона щодо зв'язку грошей з щастям проводиться розрізнення емоціонального благополуччя та оцінки свого життя, щоб показати, що гроші впливають на одне, проте не змінюють інше. Їхнє дослідження показало, що група з доходом господарства \$75000 та вище, оцінюють своє життя вище, ніж люди з нижчим доходом, проте гроші в їхньому житті не сильно впливають на емоціональну оцінку їхньої щасливості. Проте,

менше грошей асоціюються з «емоціональним болем», як пишуть дослідники в своєму звіті. Це не означає, що підвищення чи зниження доходу господарства на гіпотетичні \$100000 ніяким чином не вплинуть на щасливість людини, оскільки дані, що представлені в цьому конкретному дослідженні не можуть показати ефекту, вони показують лише відмінності в щасливості людей з різним доходом у стані стабільності (Kahneman & Deaton, 2010).

Численні емпіричні дослідження показали, що з соціально-демографічних змінних на рівень щастя більш за все впливає стать та вік. Зазвичай, жінки в цілому більш щасливі, ніж чоловіки. В молодому віці показники щастя є високими, проте в людей середнього віку вони падають і в похилому віці знову зростають (Hoorn, 2008). Проте навряд чи ці ж закономірності працюють і в українському суспільстві, оскільки в нас люди похилого віку не мають таких самих умов для підвищення почуття щастя, як на Заході. Західні люди похилого віку, коли йдуть з роботи, мають накопичені гроші та можуть подорожувати. Наші ж літні люди, зазвичай, не мають такої можливості. Що ж до молодих людей, дослідження Ференца Маргістікса, що вивчало депресію та суб'єктивне почуття щастя у студентів, показало, що з семи аспектів, які могли б впливати на їхнє самопочуття, студенти вибрали здоров'я, особистий розвиток та соціальні відносини як найважливіші. Це ж дослідження показало, що в студентів низький показник депресійних станів (Margitics & Pauwlik, 2009). Наскільки ці результати є відображенням реальної ситуації сказати складно, оскільки опитування проводилось шляхом самостійної оцінки студентів, що їм важливіше, а людина не може об'єктивно оцінювати, який аспект більше впливає на її щастя, який менше, через захисні механізми. Вірогідність того, що студенти відповідали згідно стереотипам та уявленням про соціальне схвалення тих чи інших аспектів, за цією методикою є високою.

Дослідження Брюле та Веєнховена в Європі з'ясували, що важливим підґрунтям для щастя є тип сім'ї, в якій людина виховується. Так, їхні результати показали, що найбільш сприятливими для щастя громадян є ті частини Європи, де переважає «абсолютно нуклеарний» тип сім'ї (тобто з

авторитарним характером взаємовідносин між членами сім'ї), а найменш перспективними в цьому сенсі є егалітарно нуклеарні сім'ї. Проте, такі результати можуть бути зумовлені не стільки типом сім'ї, скільки різницею в ціннісних орієнтаціях країн, які брались до уваги, та їхнього державного устрою (Brulé & Veenhoven, 2014).

Одним з ключових питань дослідників суб'єктивного відчуття щастя є те, як ми визначаємо, що таке щасливі чи нещасливі. Веенховен вважає, що компонентами щастя є два поняття: гедоністичний рівень афекту та задоволеність. Гедоністичний рівень афекту – це ступінь приємності усіх емоцій які особистість переживає. Задоволеністю є те, наскільки всі прагнення людини втілюються в життя. Цей концепт передбачає, що людина до моменту визначення своєї щасливості, визначила для себе свої «хочу» в житті та має бачення того, як ці її бажання будуть втілюватись.

Незважаючи на те, що щастя є доволі універсальним явищем та притаманно всім людям на планеті, сутність його варіюється між суспільствами. Кожна культура має своє загальне поняття про щастя і про те, від чого воно залежить. Звісно, в межах однієї культури почуття щастя індивідів відрізняється на персональному рівні, проте їхнє загальне уявлення про те, що це таке, залежить від так званих «культурних синдромів». На противагу цій теорії, Веенховен вважає, що щастя не є тим поняттям, яке можна поширити на ціле суспільство, адже це є індивідуальне відчуття та суб'єктивний конструкт, який належить та залежить тільки від власних орієнтацій людини (Veenhoven, 1984). Проте, саме ці орієнтації формує культура, в якій проходить соціалізація індивіда, тож Дінер описує три культурних синдроми, що є найбільш впливовими:

1. Складність-простота – наскільки багаторівнева структура в суспільстві.
2. Напруженість – розслабленість суспільства. Чим напруженіше суспільство, тим більше існує правил та норм поведінки в суспільстві і тим більший контроль за дотриманням цих норм.

3. Індивідуалізм – колективізм. На цьому будуються цінності суспільства – чи навколо групи, чи навколо індивіда. (Diener & Suh, 2000)

Одним з прикладів вивчення впливу культурного синдрому на визначення людьми своєї щасливості – це дослідження культурних процесів, що лежать в основі почуття щастя, проведене Й.Х. Кімом та В. Товом. Виходячи з соціально психологічної теорії про те, що наші знання, емоції та мотивацію часто бувають сформовані внаслідок впливу на нас оточуючих, вони показують різницю культур Америки та Східної Азії. Так, людина зі Східної Азії відчуває себе щасливою, коли відчуває, що інші схвалюють її життя, що інші вважають її хорошим агентом, коли вона знаходиться в гармонії з оточуючими її індивідами та відчуває їхню підтримку. Це пов'язано з загальною культурою погляду на себе в азіатських країнах. На відміну від європейських американців, що описують себе з точки зору своїх персональних якостей, здібностей та підкреслювати унікальність своєї особистості через індивідуалістські характеристики, азіати схильні описувати себе у відношенні до групи, через різноманітні стосунки з іншими людьми та їхні соціальні ролі та обов'язки (Kim & Tov, 2011). Така тенденція вказує на те, що в Східних країнах (а конкретно в цьому дослідженні, в Південній Кореї) суспільства є колективістськими, а не індивідуалістськими – а це вже один із «культурних синдромів», про які пише Дінер.

Існує також два філософських напрямів інтерпретування щастя – евдаїмонічне та гедонічне. Перше базується на вихованні рис характеру, навичок та позитивного функціонування, в той час як друге полягає в отриманні задоволення та позитивних почуттів, і, наскільки можливо, уникненні болі та негативних емоцій (Keyes & Annas, 2009). В той час як друге здається доволі логічним, перше є більш соціально бажаним, оскільки засновано на привнесенні користі у соціум і отримання від цього внутрішнього наповнення. Тож в країнах Сходу, де панує мусульманство, поняття щастя є ближчим до евдаїмонічного. Згідно Корану, людина має два життя – у цьому світі та потойбічне, як і в християнській традиції.

Якщо в цьому житті мусульманин стикається із конфліктом між щастям сьогоднішнім та щастям у потойбічному світі, він повинен обрати потойбічне щастя – оскільки, згідно цієї філософії, все, що людина робить в цьому житті відобразатиметься в її житті після смерті. В рамках цієї ж картини світу, вважається, що задля щасливого життя, людина має мати віру та слідувати мусульманському стилю життя. Людина може як притримуватись ісламських традицій та обрядів, так і обирати шлях задоволення своїх «мирських» потреб. Проте, виходячи з мусульманської точки зору, останнє буде повною невдачею, що призведе до нещастя як у цьому, так і в житті після смерті (Joshnloo, 2013).

В специфічних країнах з незвичною для нас системою організації життя, факторами впливу на щастя можуть бути речі, про які іноземний дослідник навіть не буде здогадуватись. Дослідження щодо нерівності та щастя Хіроши Сато (Jiang, Lu & Sato 2012) показує, що статус “hukou” в Китаї має велике значення для рівня щастя. Мігранти, що не мають цього статусу, частіше стикаються з соціальною та системною нерівністю, пов’язаною з «хукоу». Ті ж, хто має цей запис в реєстрації, також мають проблеми з нерівністю вже в середині цього реєстру – він записує всю сімейну історію і є такою собі ідентичністю. Якщо не знати, що таке існує, рівень щастя китайців в результатах іноземного дослідження буде нелогічно низьким, за умови, що інші важливі предиктори мають високий рівень задоволеності.

Персональне відчуття щастя також обумовлюється генетично. Неврологами, ще в публікаціях 1996 року було доведено, що рівень проголошеного людиною щастя залежить від рівня серотоніну та дофаміну в її мозку, а кількість виділення цих гормонів регулюється генетично (Benjamin, Ebstein, & Belmaker, 1996). Тобто, існують люди, що генетично схильні до заниженого почуття щастя чи навпаки. Ця інформація стала дуже важливою для вивчення щастя, оскільки ситуативні показники (рівень доходу чи освіти) не давали достатнього пояснення варіацій відчуття щастя в людей. Так, було з’ясовано, що у кожної особи є свій «сет-пойнт» - нормальний показник щастя в звичайній життєвій ситуації. Недавні події в житті людини, як підвищення на

роботі чи народження дитини, дуже сильно впливають на рівень щастя, проте з часом він повертається назад до свого сет-пойнту. Оскільки у різних людей ці сет-пойнти є різними, одні залишаються приблизно на одному рівні щастя майже все своє життя, за виключенням унікальних моментів, а деякі з кожним роком демонструють вищий показник почуття щастя, на відміну від попереднього. (Diener & Suh, 2000)

Окремою нішею дослідження щастя є концептуалізація цього поняття в сфері психіатрії. Оскільки почуття щастя, незалежно від того, чи когнітивна ця інтерпретація чи афективна, є наслідком сприйняття людиною своєї реальності. Тобто, щастя людини напряму залежить від стану її психічного здоров'я. Традиційно, психічне здоров'я та психічні захворювання вважаються двома екстремумами однієї і тої ж шкали – стану психічного здоров'я людини. При цьому психічне здоров'я виражається у відсутності будь-яких психічних розладів чи захворювань, а також, як це поняття визначає Кейс, «процвітання, з високим рівнем емоційного, психологічного та соціального благополуччя». (Keyes, 2005)

Психічне захворювання, у випадку, якщо сприймати їх як два кінці однієї палки, є наявністю психічних розладів чи хвороби, разом із низьким рівнем емоційного, психологічного та соціального благополуччя – зів'янення. Проте, Кейс припускає та доводить свою думку у емпіричному дослідженні, що психічне здоров'я та психічне захворювання є насправді двома шкалами, за якими визначається психічний стан людини. Він стверджує, що, незважаючи на те, що екстремуми залишаються такими ж (абсолютно психічно здорова людина немає розладів та має ознаки процвітання, а абсолютно психічно хвора – має психопатології та в'яне), між ними є більше варіацій, що вказують на те, що це дві окремі шкали. Так, психічна хвороба не є ознакою того, що людина почне в'янути, проте і процвітання у житті не визначає людину як психічно здорову. В результаті дослідження було виявлено, що чисте в'янення іноді буває навіть гірше ніж чисто психічна хвороба (Keyes, 2005), що показує, що ці дві речі є окремими одна від одної. Тож, людина з психічною хворобою може

виявляти високі показники емоційного, психологічного та соціального благополуччя і прямої залежності щастя від психічного здоров'я немає.

Інша сторона щастя та його формування пов'язана з соціальними процесами, які, як вже зазначалось вище, впливають на загальне розуміння цього поняття і, також, є відображенням цього розуміння. Проте зараз мова йде про групи на мікрорівні, а не про рівень цілого суспільства. В маркетингових дослідженнях це є вже усталеною аксіомою, що на рішення людини впливає референтна група. Вона формує бажання виглядати певним чином, вчиняти певним чином та купляти певні речі, які є ознакою належності до групи. Дойч та Джерард (Deutsch & Gerard, 1955) пишуть про три різні типи впливу, що виникають в групах.

Перший тип впливу – інформаційний. Перед тим, як щось купити, людина шукає інформацію в джерелах, яким довіряє і це, скоріш за все, люди з її оточення. Вона обере когось, хто має статус експерта та людей, що прислухаються до цього експерта та буде опиратись на інформацію, що отримає від них. Другим типом є утилітарний, коли людина хоче відповідати побажанням інших задля отримання винагороди чи уникнення покарання.

Останній тип впливу є впливом ціннісного вираження. Він проявляється у потребі приймати цінності та позиції, висловлені іншими членами групи та інтегруватись в неї. Ці ж механізми можна перенести на формування життєвих посягань як того, що людина хоче у житті. Вони спираються на референтну групу, до якої людина себе відносить чи хоче відносити. Чи на соціальне коло, як це називає Лоран Семпе (Sempe, 1999).

На рівні індивіда, соціальне порівнювання є великою частиною формування самооцінки. Все, що людина знає про себе і про своє положення в суспільстві, надходить ззовні – спочатку через первинну групу, потім через вторинну. Порівняння з іншими може по-різному впливати на самооцінку, оскільки, серед інших факторів, є наявна самооцінка людини (низька чи висока), а також настрій та переживання нещодавніх невдач. Дослідження ефектів порівняння знайшло такий зв'язок: зазвичай висхідні порівняння

викликають позитивну реакцію, а низхідні – негативну. Однак, у випадку, коли учасники експерименту нещодавно зазнавали перевірки своєї самооцінки (стикались з невдачами), висхідне порівняння викликало негативну реакцію та зниження самооцінки. Також, низхідні порівняння викликали позитивні зміни в само оцінюванні учасників з низькою самооцінкою в поганому настрої – порівняння викликало в них надію на майбутнє. Причина кращого самопочуття – те, що, в порівнянні з дівчинкою на запису, яка жалілась на життя, у респондента ситуація була не настільки поганою. (L. Aspinwall & S. Taylor, 1993).

Один із негативних впливів соціального порівняння на рівень щастя – це порівняння свого доходу до доходу своєї референтної групи. Користь індивіда залежить не тільки від психологічних та економічних характеристик людини, які впливають на її корисність, і не тільки від рівня її доходу, але і від рівня доходу людей такого ж віку, статі, кольору шкіри, сфери зайнятості, тощо. (Pérez-Asenjo, 2010)

Серед дослідників, що вивчають щастя та його складові, є дебати щодо того, як потрібно вимірювати щастя – одним прямим питанням чи багатьма змінними, що впливають на нього. Проте, виходячи з того, наскільки складний цей концепт і як багато є інтерпретацій того, що можна вважати щастям, в чому воно полягає, можна зробити деякі висновки.

По-перше, під час вимірювання щастя чи щасливості людини, не можна відділяти фізіологічну та об'єктивну реальність від суб'єктивної. В методологічному розділі згадується цитата з книги В. Паніотто щодо того, що ніякі об'єктивні, на думку дослідника, показники, не можуть показати, щаслива людина чи ні, адже це може визначити тільки вона, зіставляючи свою об'єктивну та суб'єктивну реальність. З цього виходить, що дослідник не має можливості визначити, щаслива людина чи ні, судячи тільки по питанням задоволеності одними чи іншими аспектами життя.

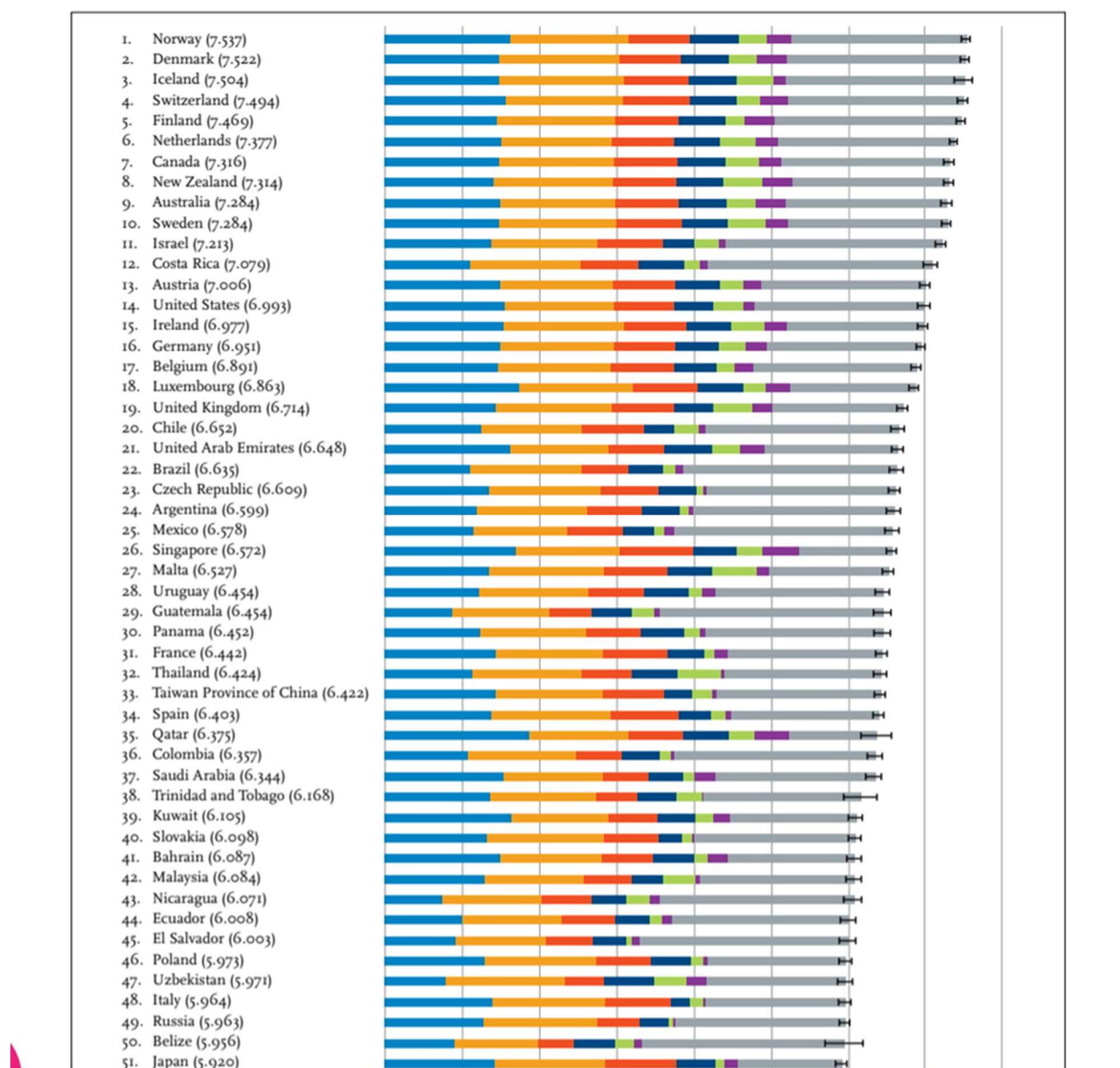
По-друге, поняття щастя відрізняється, в залежності від культури, соціуму, географічного місцезнаходження людини та її первинної групи соціалізації, а

дослідник має можливість проаналізувати, від чого залежить щастя людей в різних культурах, навіть якщо вони оцінюють ступінь своєї щасливості однаково. Тобто, дослідник не має достатньо можливостей, щоб визначати, щаслива людина чи ні, по її задоволеності різними аспектами життя, проте може, за допомогою цих самих змінних, визначати фактори впливу на відчуття щасливості людини.

По-третє, існує дуже багато способів виміряти щастя. Майже кожен дослідник, хоча і використовує загальне розуміння Дінера чи Веенховена, змінює його сенс та інтерпретує інакше, ніж інші дослідники. З цього виходять і різні методики вимірювання щастя. Можуть існувати навіть досить неочевидні методи вимірювання – як, наприклад, у світовому звіті по щастю від ООН (Світовий звіт по щастю, ООН, 2020).

Графік Х.

Figure 2.2: Ranking of Happiness 2014-2016 (Part 1)

Ієрархія країн у цьому переліку виглядає іноді зовсім незрозуміло і не відповідає очікуванням. Наприклад, у першій групі 51 з найбільш щасливих країн (див. Діаграма X) на 43 місці знаходиться Нікарагуа (170 місце за ВВП) , Росія займає 49 місце, а Україна, яка за самооцінками населення мало відрізняється від Росії, займає лише 132 місце. Звідки така велика різниця між Росією і Україною?

Як видно з таблиці нижче, набір факторів, з яких складається оцінка щастя, є досить незвичним.

Таблиця 1.

Overall Rank	Country	Score	GDP per capita	Social support	Healthy life expectancy	Freedom to make life choices	Generosity	Trust	Dystopia
49	Russia	 5,963	1,282	1,469	0,547	0,374	0,052	0,033	2,206
132	Ukraine	 4,096	0,895	1,395	0,576	0,123	0,27	0,023	0,814
		1	0	0	-	0	-	0	1
		,867	,387	,074	0,029	,251	0,218	,01	,392

В якості факторів щастя тут не беруться ті, що є найбільш впливовими, виходячи з попередніх досліджень щастя як центральних дослідників тематики, так і тих, що проводила я в рамках курсової та дипломної роботи. В цьому рейтингу країн Росія є на 49 місці, а Україна на 132 за оцінкою щастя, яка вираховується сумою показників на кшталт «свобода робити життєві вибори» та «ймовірність тривалість життя». Загалом, різниця між цими показниками не дуже велика, проте суттєвий розрив між загальними оцінками породжує фактор «дистопія». Як пояснюється на офіційному сайті цього дослідження, Дистопія – це уявна країна, яка є найменш «щасливою» - в якій всі показники дуже низькі. Загалом, в цій таблиці, стовпчик «дистопія» показує, наскільки країна є кращою за цю уявну найгіршу країну за суб'єктивними та об'єктивними показниками з таблиці.

Через таку методологію, виходить, що ситуація з щастям в Україні набагато гірша лише через показники, які не завжди відносяться тільки до суб'єктивного благополуччя. Показник «свобода робити життєві вибори» може бути високим в Росії через активне формування такого відчуття через медіа в країні, і не мати взаємозв'язку з фактичним життям. Проте, поряд з об'єктивними показниками, цей рейтинг виглядає як об'єктивна оцінка. (World Happiness Report, 2020)

Графік 1.

Отже, тематика щастя є доволі широко розкритою в різних галузях соціальних наук, особливо серед соціальних психологів, проте ці науки нечасто перетинаються між собою, тож однієї системи та визначення, яких дотримуються науковці, немає. Існують дослідження психічного здоров'я, які розробляють своє визначення щастя та благополуччя, а також чинників, від яких вони залежать. Ті дослідники, яким ближча модель Веенховена та його розуміння, що таке суб'єктивне благополуччя, працюють, спираючись на цю модель. Прибічники Дінера (а таких серед науковців, що досліджують цю тему, значно більше) обирають його визначення та пишуть роботи з огляду на його напрацювання. Також, повертаючись до культурних відмінностей у факторах щастя, як пише Ольга Ставрова, існуюча література сходиться з думкою, що характеристики багатьох індивідів сприяють щастю в тій мірі, в якій вони є загальними та соціально бажаними у певному соціокультурному контексті. (Stavrova, 2019)

Це повертає нас до думки, що сутність суб'єктивного благополуччя та рівень щастя залежить більше від соціального механізму побудови щастя, аніж від самих факторів. Воно залежить як від характеристик особистості, так і від того, яким є образ щасливого життя в країні, яку досліджують. Наразі не існує відкритих баз даних з надійним інструментом вимірювання особистісної

частини, наприклад рис характеру та ступінь їхньої вираженості. Замість цього, ми маємо багато інструментів для вимірювання факторів, що впливають на рівень благополуччя значно меншою мірою, ніж риси характеру та соціальне конструювання посягань. Більшість досліджень сприймають суб'єктивне благополуччя чи щастя як результат складених разом факторів, а не як предиктор. Однак, останні лонгitudні дослідження показали, що щастя та задоволеність життям в багатьох випадках може бути предиктором – здоров'я та тривалості життя чи успішності кар'єри (Stavrova, 2019).

Як не існує надійного інструменту для вимірювання рис характеру, немає інструменту для вимірювання самого механізму формування щастя та доказів того, що механізм саме такий, і ніякий інакший. Ми досліджуємо щастя як вже вирішений алгоритм, намагаючись знайти нові предиктори чи краще виміряти старі. Проте, щастя та суб'єктивне благополуччя не є до кінця зрозумілим явищем з усіх боків. Навіть ті його характеристики, які нам можуть здаватись очевидними – такі, як одна з наших гіпотез, про те, що рівень щастя людини є меншим, якщо рівень її посягань значно перевищує рівень її досягнень – не мають належного емпіричного підкріплення. Беручи це до уваги, можна зробити висновок, що наша робота є важливим внеском в дискусію навколо способу формування суб'єктивного благополуччя та факторів, що на нього впливає.

РОЗДІЛ 2.

ФАКТОРИ ТА МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ РІВНЯ ЩАСТЯ

Як багато ми знаємо про щастя – це доволі відносне питання. З одного боку, ми знаємо дуже мало, оскільки все ще не вміємо керувати відчуттям щасливості, не можемо змусити суспільство швидко «пощасливішати». Також, ми не можемо змусити себе відчувати щастя, оскільки доволі часто не знаємо, що нам для нього потрібно.

З іншої сторони, ми маємо багато інформації про загальні ознаки щастя – що, наприклад, не існує стабільного набору предикторів, задовольнивши які, можна зробити будь яку людину в світі щасливою. Кожне суспільство має трохи різне розуміння щастя (а іноді, дуже різне), різні групи та категорії людей в цьому суспільстві мають різні ключові цінності, які впливають на їхній рівень задоволеності життям. Окрім цього, щастя дуже різне на індивідуальному рівні та тільки на ньому залежить від багатьох речей – таких, наприклад, як біологічна схильність відчувати щастя сильніше чи слабше.

Завдяки попереднім дослідженням щастя в Україні, ми знаємо основні статистичні тенденції українського щастя та основні його предиктори. Так, за демографічними показниками, молоді люди загалом щасливіші, ніж старші; також, середній рівень щастя чоловіків вище, ніж середній рівень щастя жінок.

Для українців всіх вікових категорій, здоров'я є фактором, що сильно впливає на почуття щастя: станом на 2018 рік, 88% з тих, що вважали своє здоров'я дуже хорошим, почували себе щасливими. Серед тих, хто вважав, що їхнє здоров'я погане, щасливими почувались 18%. Також, станом на 2018, найбільш щасливою частиною України була західна – 68% мешканців західних областей почувались щасливими. Найменш щасливими були мешканці південних областей – 59%. [Паніотто, Сахно, Пясковська]

Основні фактори щастя української молоді дещо відрізняються від загальних. Здоров'я не є однією з найважливіших цінностей для щастя людей

від 18 до 35 – скоріш за все через те, що у переважної більшості людей проблеми із здоров'ям починаються в старшому віці, і тоді вони починають його цінувати. Замість цього, найбільш важливим фактором є «інтимне життя» - наявність чи відсутність партнера. На другому та третьому місці за впливом на рівень задоволеності життям йдуть власна соціальна поведінка («як я ставлюсь до оточуючих») та поведінка оточуючих до респондента.

Гуртуючи вже відомі факти разом, у дослідників повинно виникати закономірне питання – «а чому так?». Адже, за виключенням здоров'я як предиктора, інші фактори не мають під собою точної відповіді щодо свого впливу. Тут дуже вдало згадується фраза із книги Лейарда – щойно усі базові потреби людини задоволені, далі зробити її щасливішою дуже складно. (Layard, 2006)

Здоров'я підпадає під базові потреби, воно дуже просто впливає на рівень задоволеності. Якщо людина почувається добре – вона щаслива і не думає про здоров'я, його цінність не така велика (як у молоді). Якщо людина почувається погано, постійно повинна лікуватись та відвідувати лікарів – вона значно менше задоволена своїм життям, а цінність здоров'я підвищується, як і його вплив на її щастя.

Щодо інших предикторів – не все так просто, під вкладом кожної альтернативи в рівень щастя є якась причина. Те, що робить саме цей предиктор більш важливим чи менш важливим. Рішення для цього дослідницького питання – піти глибше та зрозуміти, як формується щастя.

Однак, це питання не дуже активно досліджується у науковій спільноті. Проведений раніше огляд робіт показав, що основний підхід до вимірювання рівня щастя – це пошук його предикторів. Дослідники намагаються знайти, що робить людину щасливою (а не чому саме це), та винаходять нові методи вимірювання вже відомих факторів для того, щоб суспільство могло зосередити зусилля на створенні передумов щастя та розвитку цих передумов. Основним уявленням щастя та задоволеності життям для суспільства є лінійний зв'язок між фактором щастя та рівнем щастя. За цією формулою, чим краще здоров'я

людини – тим більше повинен бути рівень щастя, чим більше грошей – тим більше щастя. Краще бути здоровим і багатим, ніж бідним та хворим. Проте, попередні дослідження показали, що такі прямолінійні уявлення про механізми досягнення високого рівня щастя є хибними.

По-перше, залежності не є лінійними – це можна побачити на прикладі рівня заробітної плати. До певного рівня достатку, залежність є лінійною і зростає разом із кількістю грошей, що людина заробляє. Проте, з певного моменту, рівень задоволеності перестає підніматись разом із зарплатнею, він стає приблизно однаковим. Найбільший ефект на рівень щастя збільшення кількості грошей має тоді, коли ці гроші допомагають людині вибратись з-за лінії бідності та суттєво покращити рівень свого життя. Краще всього цей ефект видно в найбідніших країнах, де графік не доходить до плато. Це відбувається через те, що в таких країнах важко перетнути рівень достатку, коли більше грошей не означає більше щастя (Helliwell & Putnam, 2004).

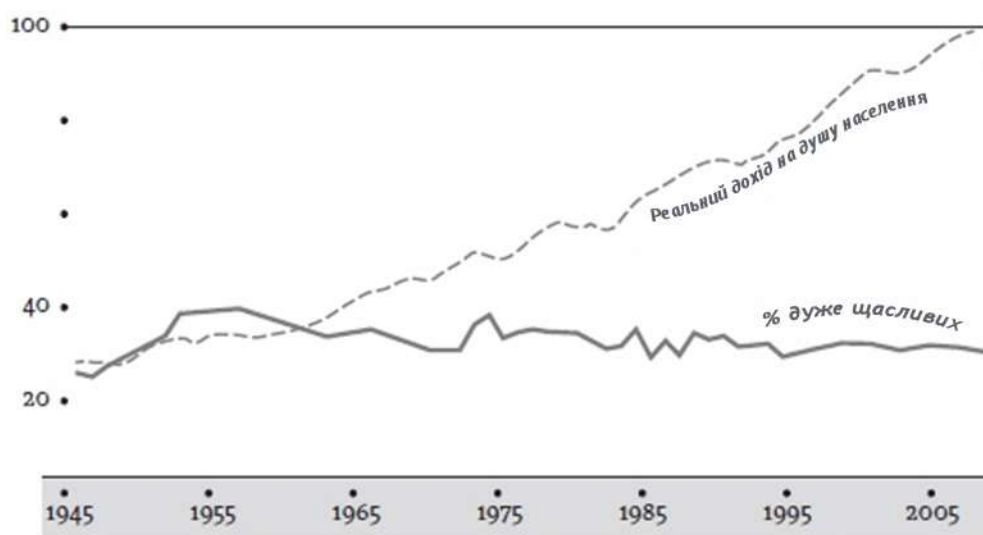
По-друге, зв'язок фактора і щастя не завжди є стабільним. Він скоріше динамічний, в залежності від ситуації. Наприклад, коли в людини немає видимих проблем із здоров'ям, для неї цей предиктор не настільки важливий, порівняно з чимось більш вагомим (як приклад – інтимне життя). Проте, якщо людина нещодавно пережила будь-яку форму коронавірусу чи дізналась, що просто застудилась, а не заразилась, її рівень щастя різко підвищиться і буде деякий час вище, ніж зазвичай. Іншим прикладом може бути довгоочікувана купівля машини чи квартири – перший час після придбання рівень щастя буде підвищеним, проте з часом почне падати. У підсумку, коли пандемія закінчиться, а машина чи квартира вже стануть звичними і не такими новими, рівень щастя впаде до звичного для цієї людини рівня.

По-третє, зростання фактору щастя не завжди автоматично призводить до зростання рівня щастя. Найбільш яскравий приклад цього – це задоволеність відносним доходом. Ситуація, в якій людина визначає свій дохід як задовільний порівняно з доходом її колег є прикладом соціального порівнювання. Воно є однією з причин, чому рівень щастя не зростає з покращенням рівня життя. За

останнє століття чи навіть лише двадцять років, рівень забезпеченості в світі збільшився. Проте збільшився рівень забезпеченості як найбідніших, так і найбагатших людей, що робить різницю між ними приблизно однаковою. З часом, щастя і тієї, і іншої групи є приблизно однаковим, оскільки бідна людина порівнює себе з трохи багатшими за неї людьми, а найбагатші порівнюють себе з менш багатими. Всі, хто посередині – мають тенденцію дивитись на свою референтну групу і як вона живе. Якщо в нашого колеги підвищують зарплатню, наш рівень щастя падає незалежно від того, була зарплата цієї людини меншою за нашу чи ні. Ми лише знаємо, що її зарплата підвищилась, а наша – залишилась такою самою. (Layard, 2006)

Цей процес можна спостерігати на графіку, який Р. Лейард наводить для демонстрації своїх слів. Люди не стають більш щасливими, хоча рівень життя збільшився майже вдвічі. Люди стають щасливішими, коли стають більш багатими, ніж їхні сусіди, проте рівень щастя не змінюється, коли багатшим стає все їхнє суспільство.

Графік 2. Дохід та щастя в США.

Як видно з попередніх графіків та прикладів, вимірювати щастя як результат задоволеності різними частинами життя індивіда є не завжди доцільною стратегією. Замість цього є сенс вимірювати результат з приблизною картиною очікувань щодо цього результату – тобто досліджувати механізм також з його початку, а не тільки з кінця. Саме на цьому фокусується нинішнє

дослідження формування щастя та його розуміння у індивіда, хоча також воно є продовженням досліджень щастя в 2017 та 2018 роках. Минулі дослідження також розглядали формування щастя, проте на основі вже існуючих інструментів. Робота 2018 року пропонувала метод Хмелька як більш доцільний для вимірювання цінностей, на противагу Шварцу.

В цьому дослідженні ми продовжуємо просувати вітчизняні методи та будуємо метрики для вимірювання «дробу щастя» - відношення досягнень людини до її життєвих посягань. Оскільки досягнення виміряти доволі просто і вони мають об'єктивну матеріальну присутність, робота сфокусована в основному на посяганнях – уявленнях індивіда про те, яким, в середньому, повинно бути його життя, що він повинен мати та мати змогу робити. Вони не є мріями, не є життєвими цілями, а скоріше орієнтаціями та очікуваннями людини щодо її власного життя. Ці уявлення формуються за участі референтної групи – складаючи очікування та орієнтації про своє майбутнє життя, людина опирається на орієнтації своїх однолітків. Чим більше життя людини співпадає з її посяганнями та очікуваннями, тим вищим буде її рівень щастя. Проте, чим вищим буде рівень посягань, тим нижчою буде задоволеність життям. Також, на рівень щастя впливатиме, наскільки досягнення друзів співпадають з особистими посяганнями людини і чи є її особисті досягнення більшими, ніж у друзів.

Отже, розроблений нами інструмент має декілька центральних цілей. Перш за все, він повинен вимірювати посягання людини та її досягнення, щоб мати всю необхідну інформацію для складання «дробу щастя». Також, він має на меті визначення міри впливу референтної групи на досягнення та посягання людини. Зрештою, він повинен пояснювати значну частку рівня щастя та задоволеності життям.

Опис вибірки

Розроблений нами блок запитань був розміщений в омнібусному всеукраїнському дослідженні «Думки і погляди населення України (Омнібус)», що проводилося Київським міжнародним інститутом соціології у листопаді – грудні 2019 року. У перебігу дослідження вивчалися думки дорослих жителів України (у віці 18 років і старше). Основні етапи дослідження включали розробку анкети та супровідного інструментарію, розробку вибірки, проведення інтерв'ю з респондентами, контроль якості виконаної роботи, введення та перевірку даних на логічні помилки, підготовку остаточного масиву даних, таблиць одновимірних розподілів.

Згідно інформації Київського міжнародного інституту соціології, для проведення опитування була розроблена стратифікована, чотириступенева випадкова вибірка, випадкова на кожному ступені. Вибірка репрезентативна для дорослого населення, яке постійно проживає на території України, не проходить військову службу і не перебуває у в'язницях або медичних закладах (лікарнях, медичних інтернатах). Спочатку населення України було стратифіковане за регіонами (24 області та м. Київ), далі населення кожного регіону додатково стратифікувалося на міське (міста і селища міського типу) і сільське населення (за винятком м. Києва, де населення суцільно міське). Тобто, у цілому, населення України було поділене на 49 страт. Для кожної страти пропорційно до чисельності дорослого населення визначалося, скільки інтерв'ю в ній має бути проведено, а також скільки населених пунктів, де буде проводитися опитування, має припадати на неї.

Після стратифікації проводився відбір конкретних точок, де мали працювати інтерв'юери. На першому етапі в межах кожної страти відбиралися населені пункти. Міські населені пункти відбиралися з імовірністю, пропорційною до чисельності дорослого населення в населеному пункті. В межах страт сільського населення спочатку відбиралися райони (з імовірністю, пропорційною до чисельності дорослого сільського населення в районі), а в межах уже відібраного району випадковим чином відбиралися села. На другому етапі в межах кожного населеного пункту відбиралися виборчі дільниці. На

третьому етапі для кожної виборчої дільниці відбиралася початкова адреса – вулиця, номер будинку та, у випадку багатоповерхових будинків, номер квартири, з якої інтерв'юери розпочинали опитування. На четвертому етапі відбувався відбір і опитування респондентів методом модифікованої маршрутної вибірки.

У Луганській та Донецькій областях опитування проводилися тільки на територіях, що контролюється Україною. На території автономної республіки Крим опитування не проводилося.

Польовий етап дослідження тривав з 1 по 12 грудня 2019 року. Загалом в рамках дослідження було проведено 2043 інтерв'ю з респондентами, які проживають у 110 населених пунктах України.

Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0.95 і за дизайн-ефекту 1.5) не перевищує:

- о3.3% для показників, близьких до 50%,
- о2.8% для показників, близьких до 25 або 75%,
- о2.0% для показників, близьких до 12 або 88%,
- о1.4% для показників, близьких до 5 або 95%,
- о0.7% для показників, близьких до 1 або 99%.

Інструмент дослідження:

Описуючи інструмент нинішнього дослідження, важко не посилатись на фундаментальні питання, які ми обґрунтовували та досліджували в минулих роботах. Стабільна система переконань щодо щастя та того, як його доцільніше досліджувати, прийшла у це дослідження з попереднього. У дослідженні Омнібуса, масив якого був обраний для минулого дослідження, рівень щасливості вимірювався за допомогою прямого питання «Чи вважаєте Ви себе щасливою людиною?». Аналогічне питання було вибрано в європейських масивах, де питання має трохи інше формулювання – «How happy are you?» (Наскільки Ви щасливі?)

Переваги цього методу над іншими, що уникають прямих формулювань цього питання, дуже чітко висловлює Володимир Паніотто в книзі «Качество социологической информации»: «Жодні об'єктивні показники – як фізіологічні (пульс, дихання і т.п.), так і соціальні (висока зарплата, хороші житлові умови і т.п.), - що свідчать, з точки зору дослідника, про повне благополуччя респондента, ніякі спостереження та судження інших людей не є підставою стверджувати, що дана людина задоволена, якщо вона це заперечує» (Kim & Tov, 2011). Виходячи з цього, найбільш валідною інформація про задоволеність респондента є тоді, коли вона походить від самого респондента, а не коли її в процесі аналізу виводять за допомогою інших показників дослідники.

Таку ж логіку було застосовано у розробці інструменту для вимірювання посягань. Незважаючи на соціальне конструювання загального розуміння про те, що є необхідним для щасливого життя, і на те, що суспільством вважається обов'язковими атрибутами щастя, на індивідуальному рівні ці атрибути все рівно є суб'єктивними. Це парадоксально, проте люди мають схильність вважати, що їхні посягання та розуміння того, яким має бути життя в певному віці є універсальним знанням. Цей ефект виникає тому, що референтна група окремого індивіда має схожі цінності та посягання, схожу систему упереджень та переконань. Говорячи про суспільне чи загальне знання, людина посиляється на тих, кого знає – і всі її знайомі, зазвичай, мають приблизно таке саме знання. Проте посягання різних людей із різних груп мають відмінності, а з часом і зміною поколінь вони також видозмінюються. Окрім того, важливість одних посягань та менша важливість інших, центральні посягання та периферичні – все це є індивідуальними показниками.

Отже, запитання, яке надавалось респондентам, виглядало таким чином:

19.1. На Вашу думку, чого з перерахованого має досягти людина у Вашому віці?
19.2. А що з перерахованого Ви маєте?
19.3. А що з перерахованого має Ваш найкращий/а друг/подруга?

Потім респондентам зачитувалась одна із карток з відповідями, з яких можна було обрати декілька варіантів. Загалом, це були абсолютно однакові альтернативи, що відрізнялись лише формулюванням (повинно бути __, чи я маю __, чи в мого друга є __).

Повністю забезпечувати себе
Купити машину
Купити квартиру
Мати дружину (чоловіка)
Мати дітей
Мати можливість подорожувати за кордон
Мати накопичення у банку
Мати свій бізнес
Інше (ЗАПИШІТЬ) _____
ВАЖКО СКАЗАТИ

(тут опис того, які індекси були створені та що вони повинні були вимірювати)

Оскільки минуле дослідження мало на меті з'ясувати ціннісну значущість предикторів щастя, ДЛЯ аналізу використовувалась методика українського соціолога Валерія Хмелько (Хмелько, 1988). Його підхід полягає в аналізі коефіцієнтів парних регресій задоволеності різними аспектами життя людини та рівнем їхнього щастя. Якщо рівень щастя є доцільним дізнаватись прямим питанням, то необхідність з'ясовувати таким самим чином ступінь важливості для людини тих чи інших факторів може призводити до систематичних помилок – по-перше, респонденти можуть відповідати на ці питання, вибираючи соціально бажані та схвалювані фактори, по-друге, вони можуть не усвідомлювати до кінця, що саме для них є важливим через захисні механізми.

Через це важливість факторів щастя визначається тим, наскільки задоволеність тим чи іншим аспектом життя позначається на загальному суб'єктивному благополуччі. Тому в аналізі по цій методиці використовується

саме коефіцієнт парних регресій, а не кореляції – останній показує тільки ступінь тісноти зв'язку, а для визначення важливості того чи іншого фактору потрібно знати ефект, який показує коефіцієнт регресії (він показує наскільки змінюється залежна змінна при зміні незалежної на одну одиницю).

Нинішнє дослідження не потребувало тієї інформації щодо зв'язку між змінними, яку пропонують парні регресії. У випадку розгляду впливу посягань та досягнень на рівень задоволеності, нам потрібен був саме ступінь тісноти зв'язку між змінними. Тож, задля перевірки основних гіпотез були використані коефіцієнти кореляції. Також, щоб прослідити ефект цього предиктора в динаміці (тобто, з різними рівнями задоволеності), ми використовували порівняння середніх.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРЕВІРКА ГІПОТЕЗ ЩОДО ЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ПОСЯГАНЬ У ФОРМУВАННІ РІВНЯ ЩАСТЯ

Розробка інструменту є методологічною роботою, проте також потребує польового етапу для перевірки дієвості. Ми провели цей етап за допомогою Омнібуса 2019 року, як вже було вказано вище, та проаналізували отримані дані в SPSS. Цей розділ описує хід думок та загалом процес аналізу, разом із висновками щодо результатів, які були отримані.

Аналіз отриманих даних складався з декількох етапів. Першим етапом був технічний, в якому ми змінювали масив та перекодовували потрібні для аналізу шкали, щоб полегшити подальші етапи роботи. Однією з задач на цьому етапі було перекодування потрібних змінних таким чином, щоб шкали були однотипними та результати було візуально легше сприймати. Омнібус має декілька питань, що відносяться до тематики суб'єктивного благополуччя та щастя. І з якоїсь причини, вони мають зворотну шкалу – коли найменше числове значення має найбільше змістовне значення. Зазвичай, наше сприйняття налаштоване таким чином, що більш логічною здається збільшення числового значення зі змістовним. Тому, ми перекодували змінну задоволеності фінансовим становищем та своїм життям загалом так, щоб збільшення числового показника відповідало збільшенню задоволеності. Тобто, якщо раніше 1 = «Дуже задоволений», а 5 = «Дуже не задоволений», то після перекодування 1 = «Дуже не задоволений», а 5 = «Дуже задоволений».

Наступним регулюванням було переведення шкал в більший діапазон – від 1 до 100. Те ж саме було зроблено з індексами, що ми зробили. Сенс цих дій був у тому, щоб зробити шкали однаковими і мати змогу їх порівнювати та шукати між ними зв'язки. Шкала задоволеності фінансів мала п'ять варіантів відповідей, а індекси, зроблені з декількох питань, мали вісім змінних/відповідей, з яких ми викинули дві. Отже, виходило, що одна змінна

складається з п'яти варіантів відповідей, а індекси – з шести. Тому, для того, щоб було зручніше їх порівнювати, ми перевели все у стобальну шкалу.

Наступним етапом роботи з даними було створення індексів із наявних змінних. Всього нам потрібно було зробити чотири змінні – посягання, досягнення, досягнення друзів та відношення досягнень до посягань. Оскільки питання анкети з декількома складовими, на які потрібна окрема відповідь, кодуються як окремі змінні, нам потрібно було зробити з восьми змінних одну загальну. Таким чином, індекс, що утворився, показує спільну кількість альтернатив, яку обрав респондент. Також, для перевірки гіпотези про те, що щастя – це відношення досягнень людини до її посягань, нам потрібно було зробити індекс цього відношення з утворених раніше індексів посягань та досягнень.

Першим, що ми зробили – це найпростіші індекси, в яких потрібно було зробити з декількох змінних одну загальну. Це були індекси посягань (“claim”), досягнень (“achieve”) та досягнень друзів (“achievefriend”). Вони мають найпростішу структуру – це сума відповідей на одну групу питань, що складається в загальний бал. Якщо людина відповідала на блок запитань про те, що є в її житті із перерахованого (“achieve”) і обрала «так» щодо дитини та рахунку в банку – її бал дорівнює двом. Якщо з восьми альтернатив позитивних було три, тоді загальний бал досягнень також виходив три. В процесі аналізу увага була зведена до шести альтернатив, які відповідали за різні способи візуалізувати матеріальний стан – машина, квартира, подорожі. Змінні щодо дітей та інтимного життя були виключені, оскільки для пошуку кореляцій з задоволеністю життям загалом не вистачало питань нашого інструментарію з посяганнями щодо інших сфер життя, окрім фінансової та сімейної. Це обмеження було вимушеним, оскільки кількість питань, які можна було вставити в Омнібус, була обмеженою. Саме тому в таблицях далі індекси мають назви «claim2» чи «achieve2» - це другі варіанти цього ж індексу, проте з шістьма альтернативами замість восьми.

Наступним індексом був складний, що мав перевіряти одну з вихідних гіпотез – щастя є досягненнями людини, поділеними на її посягання у житті. Чим менш досягнення відповідають посяганням – тим задоволеність повинна бути меншою; чим більші посягання – тим менша задоволеність, оскільки складність досягнення вища та більше тиску. Отже, ми зробили індекс, який є відношенням рівня досягнень до рівня посягань:

$$\text{relation} = \text{achieve2} / (\text{claim2} + 1),$$

де “relation” позначає саме відношення, achieve та claim є попередньо розробленими індексами. Оскільки індекс посягань знаходиться у знаменнику і не має бути нулем, до нього була додана одиниця. Таким чином, у випадку, якщо респондент не обирає жодну альтернативу з запропонованих в блоці питань про посягання, сума посягань дорівнюватиме одиниці.

Для перевірки ефективності створеного індексу, далі були пораховані кореляції Пірсона між “relation” та змінною суб’єктивної задоволеності фінансовим становищем. Як можна побачити в Таблиці 1, зв’язок виявився досить слабким.

Таблиця 1. Кореляції задоволеності фінансами та відношення домагань та досягнень

		Задоволеність фінансами	Відношення домагань та досягнень (relation)
Задоволеність фінансами	Кореляції Пірсона	1	,057**
	N	2028	2028
Відношення домагань та досягнень (relation)	Кореляції Пірсона	,057**	1
	N	2028	2043

** . Кореляція значуща на рівні 0,01 (двостороння).

Ми вирішили, що індекс був побудований неправильно, оскільки він ділив загальний бал досягнень на загальний бал посягань. Це могло створювати неточності у відображенні відношення досягнень до посягань. Індекс не був чутливим до того, які саме посягання та досягнення були відмічені респондентом, він лише робив загальний бал. Це створювало помилку – по балам могло виходити, що людина досягла стільки ж, скільки очікувала; в реальності ж вона могла відмітити збереження в банку як посягання, а досягнути того, що сама себе забезпечує – а це не було її посяганням з самого початку. Також, вона могла відмітити три посягання та три досягнення, тільки одна пара яких співпадала і отримала би три бали замість одного. Чи її досягання та посягання не перетинались взагалі, проте бал за них вона отримала, хоча гіпотеза полягає в тому, що на рівень щастя впливає досягнення саме тих посягань, які людина мала і вважала обов'язковим досягненням для свого віку. Тому, індекс був перероблений таким чином, щоб кожне посягання та досягнення мали окреме відношення. Сума цих відношень і становила новий індекс. Таким чином виглядає його формула:

$$\text{Relations2} = V53\_1/(V52\_1+1)+V53\_2/(V52\_2+1)\dots +V53\_8/(V52\_8+1)$$

Третім етапом була перевірка гіпотез, які ми висунули на початку цієї роботи. Це були наступні гіпотези:

- чим вищий рівень посягань, тим нижчий рівень щастя;
- відношення рівня досягнень до рівня посягань має значущий позитивний зв'язок з рівнем щастя;
- чим вищий рівень посягань найближчого соціального оточення тим вищий рівень посягань респондента.

Оскільки в процесі аналізу ми трохи звузили перевірку з глобального усестороннього щастя до задоволеності своїм фінансовим становищем, в якості залежної змінної фігуруватиме «Задоволеність фінансами», а не суб'єктивна оцінка власного щастя.

Першим кроком в перевірці гіпотез була побудова кореляції між задоволеністю фінансами та індексом домагань/посягань. В Таблиці 2 показані

ті коефіцієнти, які ми отримали в результаті. Отриманий коефіцієнт підтверджує основну гіпотезу про те, що чим більші посягання, тим менша задоволеність, проте сам по собі зв'язок не є дуже сильним.

Таблиця 2. Кореляції задоволеності фінансами та індексу домагань

		Задоволеність фінансами	Індекс домагань(claim)
Задоволеність фінансами	Кореляції Пірсона N	1	-,028
		2028	2028
Індекс домагань(claim)	Кореляції Пірсона N	-,028	1
		2028	2043

Таблиця 3. Кореляції задоволеності фінансами з відношенням домагань та досягнень та з досягненнями.

		Задоволеність фінансами	Відношення домагань та досягнень (relation)	Досягнення
Задоволеність фінансами	Кореляції Пірсона N	1	,057**	,224**
		2028	2028	2028
Відношення домагань та досягнень (relation)	Кореляції Пірсона N	,057**	1	,119**
		2028	2043	2043
Досягнення	Кореляції Пірсона N	,224**	,119**	1
		2028	2043	2043

**. Кореляція значуща на рівні 0,01 (двостороння).

Таблиця 3 ілюструє зв'язки між залежною змінною, досягненнями людини та відношенням між досягненнями та посяганнями. Ці кореляції ми зробили до того, як перероблювати індекси та робити їх більш ефективними, оскільки нам потрібно було порівняти, чи вплинула на результати сама побудова, формула індексу. Перші кореляції виявились достатньо слабкими і, на перший погляд, спростували нашу другу гіпотезу. В таблиці видно, що зв'язок між досягненнями та задоволеністю є сильнішим, ніж між відношенням досягнень з посяганнями.

Таблиця 4. Частотна таблиця для змінної «Задоволеність фінансами»

	Частоти	Відсотки
Valid 1,00	802	39,3
25,75	487	23,8
50,50	270	13,2
75,25	339	16,6
100,00	130	6,4
Total	2028	99,3
Missing System	15	,7
Total	2043	100,0

Таблиця 5. Частотна таблиця для змінної Досягнення («achieve»)

	Частоти	Відсотки
Valid ,00	387	18,9
16,67	887	43,4
33,33	470	23,0
50,00	209	10,2
66,67	52	2,6
83,33	25	1,2
100,00	14	,7
Всього	2043	100,0

Таблиці 4 та 5 показують розподіл відповідей респондентів на запитання щодо їхньої задоволеності своїм фінансовим становищем та на блок питань з досягненнями. Велика частка людей є максимально незадоволеною своїм становищем, і найбільша частка з усіх респондентів досягла лише однієї альтернативи з запропонованих. Окрім цього, видно, що майже 19% респондентів не обрали нічого. Як буде показано в таблиці 10, змінна “relations” має найбільшу частку респондентів, що не обрала нічого із списку. Саме тому, всі індекси були перероблені таким чином, щоб не ділити на нуль.

Через розподіл відповідей, коли велика група випадає з аналізу та зміщує результати, ми також вирішили змінити умови аналізу та звужити групу. Гіпотезою стало те, що велика частина людей, що не обрали ні посягань, ні досягнень є достатньо молодого групою і аналіз матиме більше сенсу, якщо виокремити посередню за віком групу. Тобто, щоб респонденти ще не були на пенсії, проте вже мали час досягти чогось в житті. Проте, обмеження віку також могло бути непрямим обмеженням рівня посягань. Також, фінансовий стан був обмежений до середніх альтернатив у змінній. Таким чином, ми обрали групу людей віком 30-39, та тих, що вибрали 2 («Нам вистачає грошей на їжу, але одяг купувати вже важко») чи 3 («Нам вистачає грошей на їжу та одяг, можемо дещо відкладати») на питання про самооцінку свого фінансового становища.

Проблема з основною гіпотезою (про те, що щастя – це відношення досягнень до посягань) та її підтвердженням полягає у тому, що чим вищий рівень домагань, тим нижчий рівень задоволеності об’єктом домагань, але за умови, що це один і той самий об’єкт. Тож, якщо ми порівнюємо власників однокімнатних квартир, то люди, що мали посягання на однокімнатну квартиру, будуть більш задоволені, ніж ті, хто посягав на двокімнатну квартиру. Ті ж, хто має однокімнатну квартиру, а посягав на трьох кімнатну – будуть задоволені найменше з цих трьох груп.

Коли ми беремо велику групу, не обмежуючи ні вік, ні фінансове становище, ми ніби порівнюємо власників квартир різної величини та кількості кімнат у них, а не групу з однаковим досягненням (в цьому випадку, з

однаковими квартирами). Тому, в цьому випадку, може статись так, що коли ми порівнюємо тих, хто посягав на однокімнатну квартиру з тими, хто посягав на двокімнатну, рівень задоволеності останніх може бути не меншим не через хибність гіпотези, а через те, що у групи людей з цим посяганням може бути і 2-кімнатна, і 3-кімнатна квартира. Така сама ситуація може бути і з фінансовим становищем та віковими категоріями. Тому ми намагались звужити групу, на якій будемо перевіряти гіпотезу та зробити її більш однорідною за досягненнями.

Таблиця 7. Будь ласка, подивіться на картку і скажіть мені, яке з тверджень найточніше відповідає фінансовому становищу Вашої сім'ї?

		Частоти	Відсотки
Валідні	Нам вистачає грошей на їжу, але купувати одяг вже важко	125	38,1
	Нам вистачає грошей на їжу, одяг і ми можемо дещо відкладати	203	61,9
	Всього	328	100,0

Таблиця 7 ілюструє обрану нами групу. Після того, як вона була відфільтрована, ми оновили індекси, та зробили таблицю кореляцій всіх індексів між собою та з задоволеністю фінансами. Результати, що представлені в таблиці 8, показали, що новий варіант індексу «relations» та прості індекси без змінних про сім'ю та дітей дійсно мають різницю у тісноті зв'язку із задоволеністю фінансовим станом, ніж попередні. Ця таблиця показує кореляції на групі з фільтром за віком – нами була обрана група 30-39 років. Таким чином, зв'язок досягнень з задоволеністю фінансами в новій таблиці став 0,173, тоді як в Таблиці 3 коефіцієнт кореляції між тими самими змінними був 0,224. Однак, при перевірці значущості цієї різниці, виявилось, що вона не значуща. Також, негативна кореляція посягань з задоволеністю фінансами збільшилась з -0,028 до -0,066. Цей коефіцієнт не є досить великим, щоб стверджувати, що

зв'язок дуже сильний, проте він підтверджує гіпотезу щодо того, що зі збільшенням посягань задоволеність людини зменшується. Оскільки у цьому випадку залежність повинна бути непрямою, цей коефіцієнт показує, що напрям наших роздумів - правильний.

Таблиця 8. Кореляції всіх індексів до всіх індексів та до задоволеності фінансами

		ЗФ	Досягнення/ Посягання (Relations2)	Досягнення друзів (AchieveFriend2)	Досягнення (Achieve2)	Посягання (Claim2)
ЗФ	Кореляції Пірсона	1	,077	,102*	,173**	-,066
Досягнення/Посягання (Relations2)	Кореляції Пірсона	,077	1	,950**	,226**	,223**
Досягнення друзів (AchieveFriend2)	Кореляції Пірсона	,102*	,950**	1	,407**	,265**
Досягнення (Achieve2)	Кореляції Пірсона	,173**	,226**	,407**	1	,351**
Посягання (Claim2)	Кореляції Пірсона	-,066	,223**	,265**	,173**	1

** . Кореляція значуща на рівні 0,01 (двостороння).

* . Кореляція значуща на рівні 0,05 (двостороння).

Також, вони показали, що зв'язок відношення досягнень до посягань з рівнем задоволеності все ще низький, хоча більший, ніж із попереднім варіантом цього індексу. З попередньою формулою, коефіцієнт кореляції відношення досягнень до посягань з задоволеністю фінансовим станом був 0,057, з новою формулою він збільшився до 0,077. Окрім цього, коефіцієнт

кореляції між досягненнями та відношенням досягнень та посягань збільшився з 0,119 до 0,226.

Вже з цієї таблиці можна виокремити багато інформації щодо підтвердження чи спростування висунутих нами гіпотез. Перш за все, досягнення друзів мають дуже сильний зв'язок з досягненнями та посяганнями самих респондентів – 0,950. Коефіцієнт кореляції між посяганнями та досягненнями друзів – 0,265, що підтверджує гіпотезу про те, що чим вищі досягнення наших друзів, тим вищі посягання маємо ми. Проте, гіпотеза щодо впливу відношення досягнень до посягань все ще слабо підтверджується на цих кореляціях.

Щоб перевірити, наскільки обмеження фінансового стану може вплинути на результати, ми зробили фільтр за групою, вказаною в Таблиці 7, та порахували коефіцієнти кореляцій ще раз. Нижче, в таблиці 9, показані результати таких самих кореляцій, що і в таблиці 8, проте на більш вузькій групі. Загалом, звуження групи вплинуло на показники не істотно. Коефіцієнт кореляції відношення посягань і досягнень з задоволеністю фінансами незначно збільшився – з 0,077 до 0,098. Зворотний зв'язок між задоволеністю фінансами та посяганнями, навпаки, зменшився з -0,066 до -0,042. Трохи зменшився зв'язок досягнень друзів із досягненнями та посяганнями респондентів (з 0,950 до 0,948), проте зв'язок досягнень друзів та задоволеності своїм фінансовим становищем збільшився (з 0,102 до 0,125). Проте ці зміни є незначними. Також, є більш цікаві зміни. Кореляція між змінними Relations2 та Achieve2 знизилась з 0,226 до 0,188, а між Relations2 та Claim2 з 0,233 до 0,201. Коефіцієнт кореляції між індексом посягань та досягненнями друзів також зменшився з 0,265 до 0,239.

Таблиця 9. Кореляції всіх індексів до всіх індексів та до задоволеності фінансами (2)

	ЗФ	Досягнення/ Посягання (Relations2)	Досягнення друзів (AchieveFriend2)	Досягнення (Achieve2)	Посягання (Claim2)

ЗФ	Кореляції Пірсона	1	,098	,125*	,192**	-,042
Досягнення/Посягання (Relations2)	Кореляції Пірсона	,098	1	,948**	,188**	,201**
Досягнення друзів (AchieveFriend 2)	Кореляції Пірсона	,125*	,948**	1	,368**	,239**
Досягнення (Achieve2)	Кореляції Пірсона	,192**	,188**	,368**	1	,341**
Посягання (Claim2)	Кореляції Пірсона	-,042	,201**	,239**	,341**	1

** . Кореляція значуща на рівні 0,01 (двостороння).

* . Кореляція значуща на рівні 0,05 (двостороння).

Оскільки результати, що ми знайшли за допомогою кореляцій, виявились не дуже описовими та чіткими, ми зробили таблиці частот по всім змінним. Це дало змогу перевірити, що спричинило слабкі зв'язки і недостатнє підтвердження наших основних гіпотез. Причини могли бути як в наших вихідних судженнях, так і в методах, що ми застосували для вимірювання. Таблиці 10 та 11 показують розподіл відповідей людей щодо їхніх посягань та розподіл індексу відношення досягнень до посягань.

Таблиця 10. Змінна Досягнення/Посягання («relations2»)

	Частоти	Відсотки
Валідні,00	132	32,0
,50	80	19,4
1,00	69	16,6
1,50	42	10,3
2,00	47	11,4
2,50	20	4,8
3,00	7	1,8
3,50	6	1,5
4,00	3	,8

4,50	4	1,0
5,00	2	,5
Всього	412	100,0

Таблиця 11. Змінна Посягання («claim2»)

	Частоти	Відсотки
Валідні,00	25	6,1
1,00	123	30,0
2,00	45	10,9
3,00	53	12,8
4,00	44	10,7
5,00	50	12,2
6,00	72	17,4
Всього	412	100,0

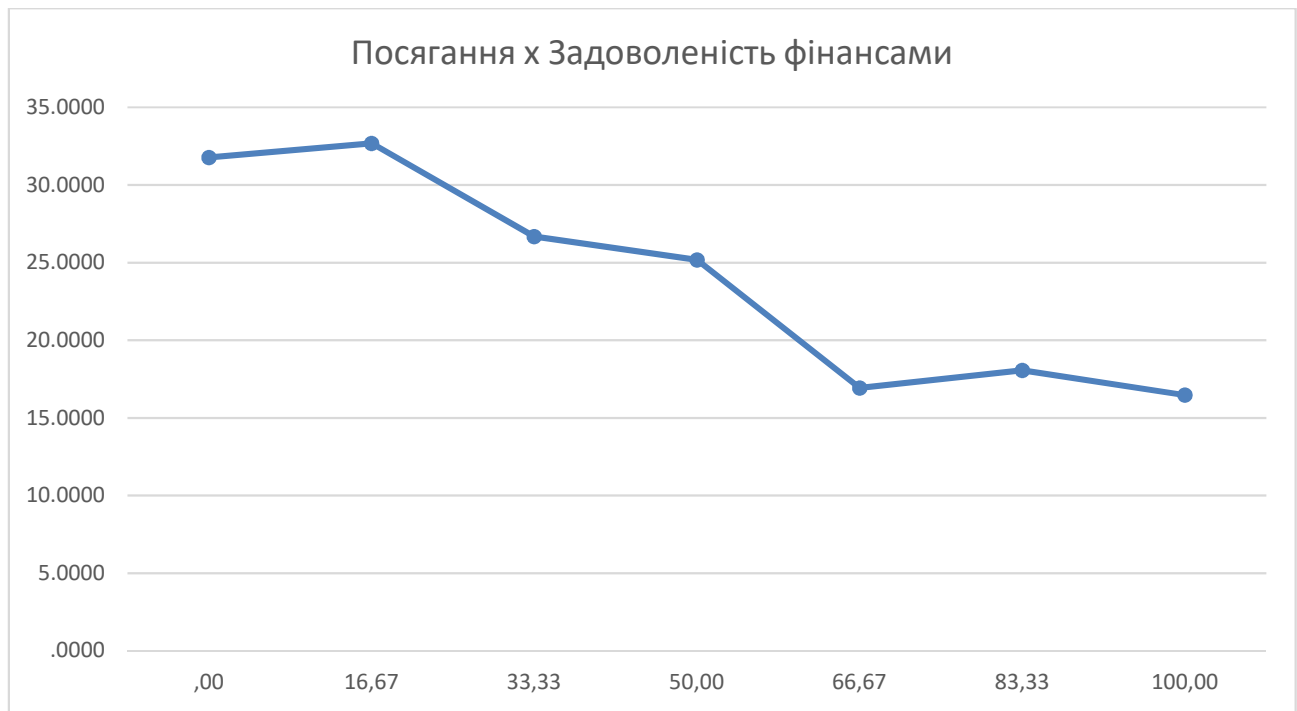
*частка тих респондентів, які були відібрані для аналізу

Коефіцієнти кореляції вимірюють лише лінійний зв'язок між змінними. Якщо вплив однієї змінної на іншу високий, але нелінійний, коефіцієнт кореляції буде невеликим. Для більш наочного опису характеру залежності між змінними ми вирішили побудувати графік залежності задоволеності від тих чи інших предикторів. Для цього для кожного значення незалежної змінної були розраховані середні значення залежної змінної.

Графік 3 ілюструє середні по Задоволеності фінансовим становищем, залежно від рівня посягань. На осі X лежать середні змінної «claim2», а по осі Y – залежна змінна «Задоволеність фінансами». Оскільки обидві шкали були переведені з 1-5 на 1-100, і середні, і рівень посягань показані за цією шкалою. На цьому графіку видно, що зі збільшенням посягань задоволеність фінансовим становищем зменшується, що підтверджує одну з наших гіпотез. Оскільки це доволі загальний графік, який не показує, якою є залежність відповідно до альтернатив, ми також зробили детальніші діаграми по кожному з питань.

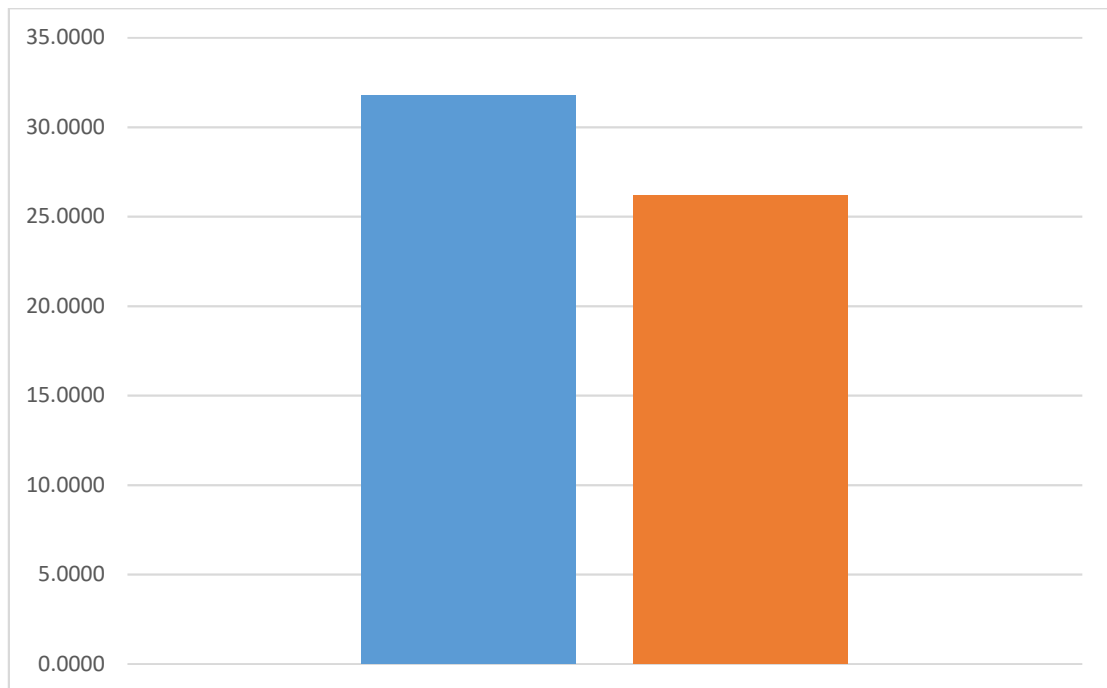
Графік 3. Порівняння середніх: посягання та задоволеність фінансами

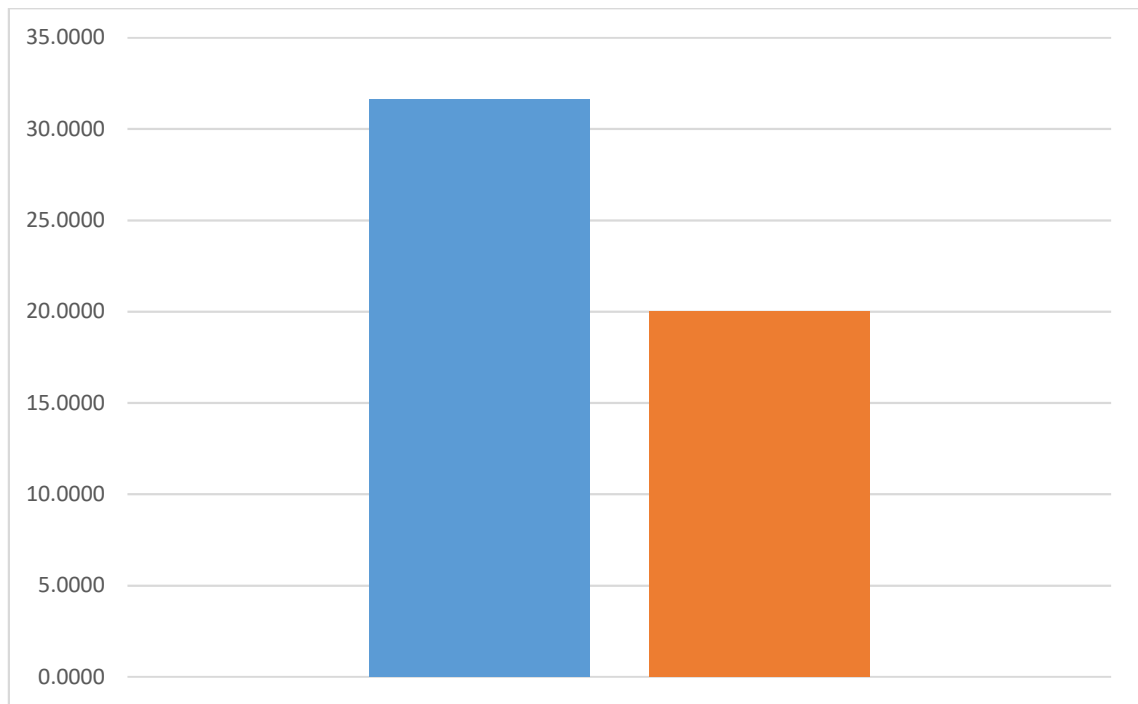
Графіки нижче – це порівняння середніх задоволеності фінансовим становищем залежно від того, до якої категорії належала людина. Всього їх було чотири, проте ті, що нас цікавлять – це перша категорія («ті, хто не посягав на N і не має N») та третя категорія («Ті, хто посягав на N і не має N»). Ми слідували логіки, що якщо конкретне посягання має вплив на щасливість людини, то в залежності від того, виповнилось воно чи ні, загальний рівень щастя людини буде змінюватись. Таким чином, якщо людина вважає, що в її віці вже потрібно мати свою власну квартиру і вона її не має, ця людина є менш задоволеною своїм становищем, ніж та, хто також не має квартиру, але не вважає квартиру обов'язковим атрибутом для людей її вікової когорти. На наступних графіках синій стовпчик на осі X показує тих, хто не посягав на N і не має цього N. Помаранчевий – тих, хто посягав на N і не має цього N. На осі Y розташовані значення середніх (шкала була від 1 до 100).

Графік 4. Порівняння середніх: машина як життєве посягання

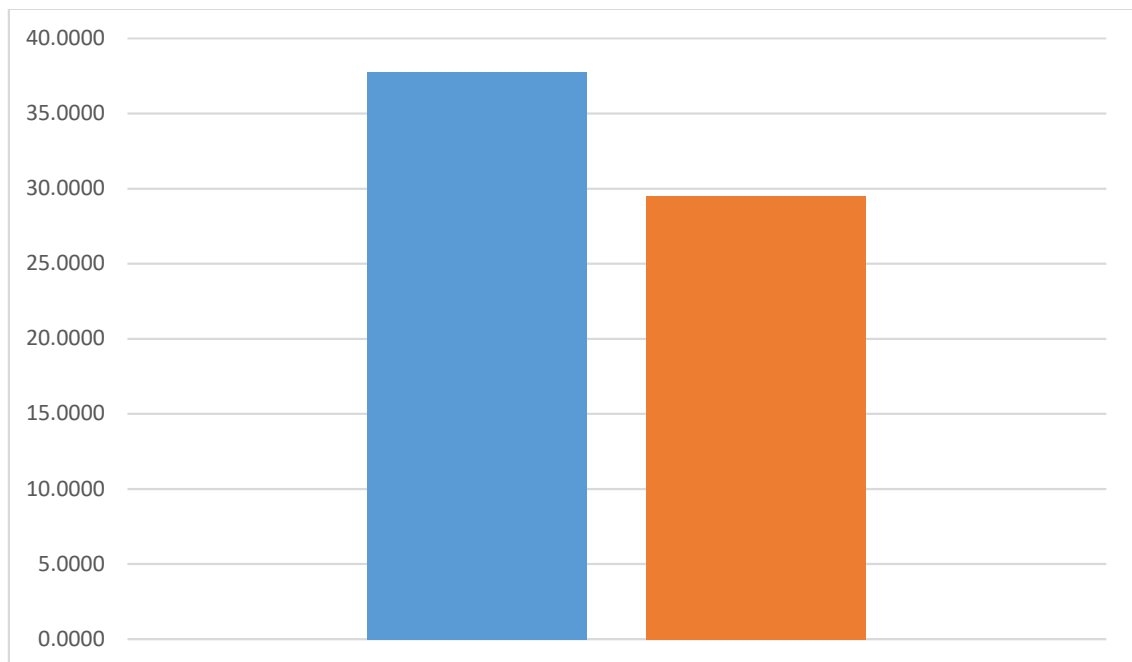
На графіку 4 можна побачити, що задоволеність своїм фінансовим положенням людей третьої категорії є меншою, ніж задоволеність людей з першої. Наступний графік показує таку ж саму залежність, проте розрив між задоволеністю є більшим. Це можна пояснити тим, що фінансова незалежність впливає на спосіб та рівень життя набагато більше, ніж наявність машини. Вона надає більшу свободу дій людині, яка вважає, що ця свобода їй необхідна. Тому задоволеність групи, що вважає, що люди її віку повинні бути фінансово незалежними, і сама не є незалежною є значно нижчою. Порівняно з категорією, люди в якій не вважають фінансову незалежність необхідною в своєму віці, люди третьої категорії більше тиснуть на самих себе і сприймають свою фінансову залежність як виключення з правила для людей їх віку, як особистий провал.

Графік 5. Порівняння середніх: фінансова незалежність як життєве посягання

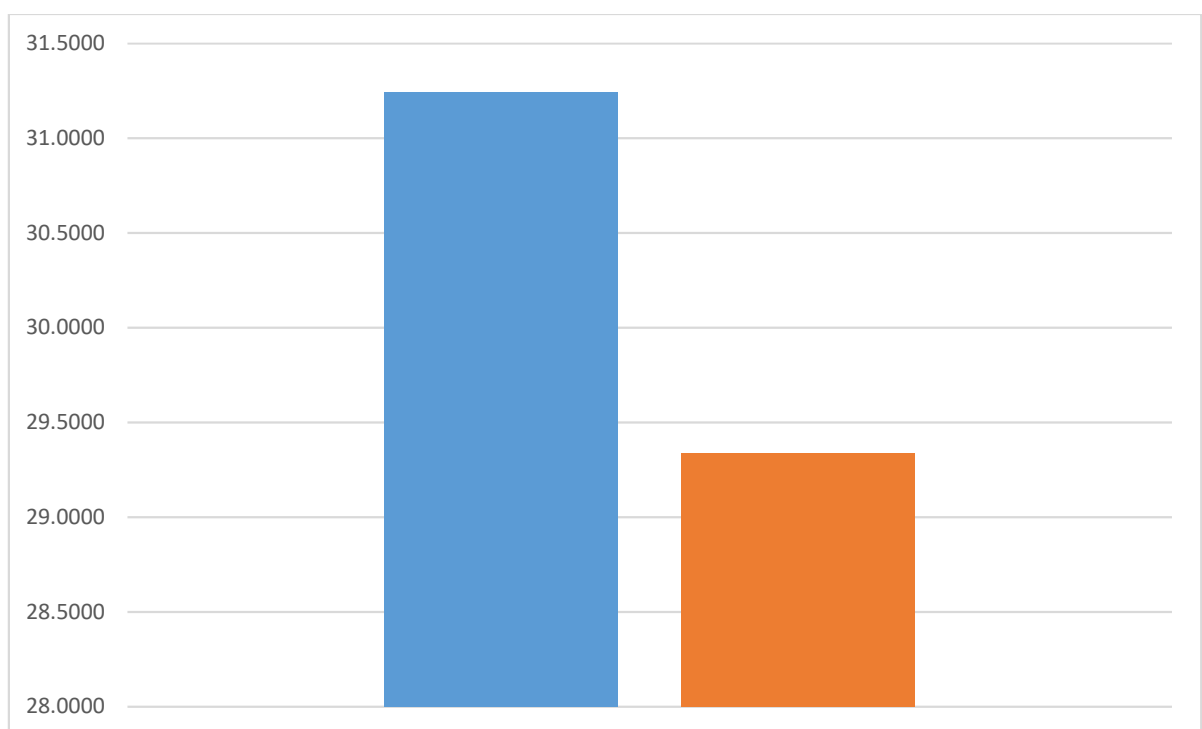
На графіку 6 показані середні по задоволеності фінансовим станом людей, що не мають квартири: тих, хто мав її як посягання та тих, хто не мав. Видно, що в цьому випадку різниця не така велика, як на графіку 5, проте квартира є більш складним посяганням. Тоді як фінансова незалежність є базовою умовою для більшості людей, щоб відчувати своє фінансове становище взагалі та вважати його своїм, квартира не обов'язково має такий самий ефект.

Графік 6. Порівняння середніх: квартира як життєве посягання

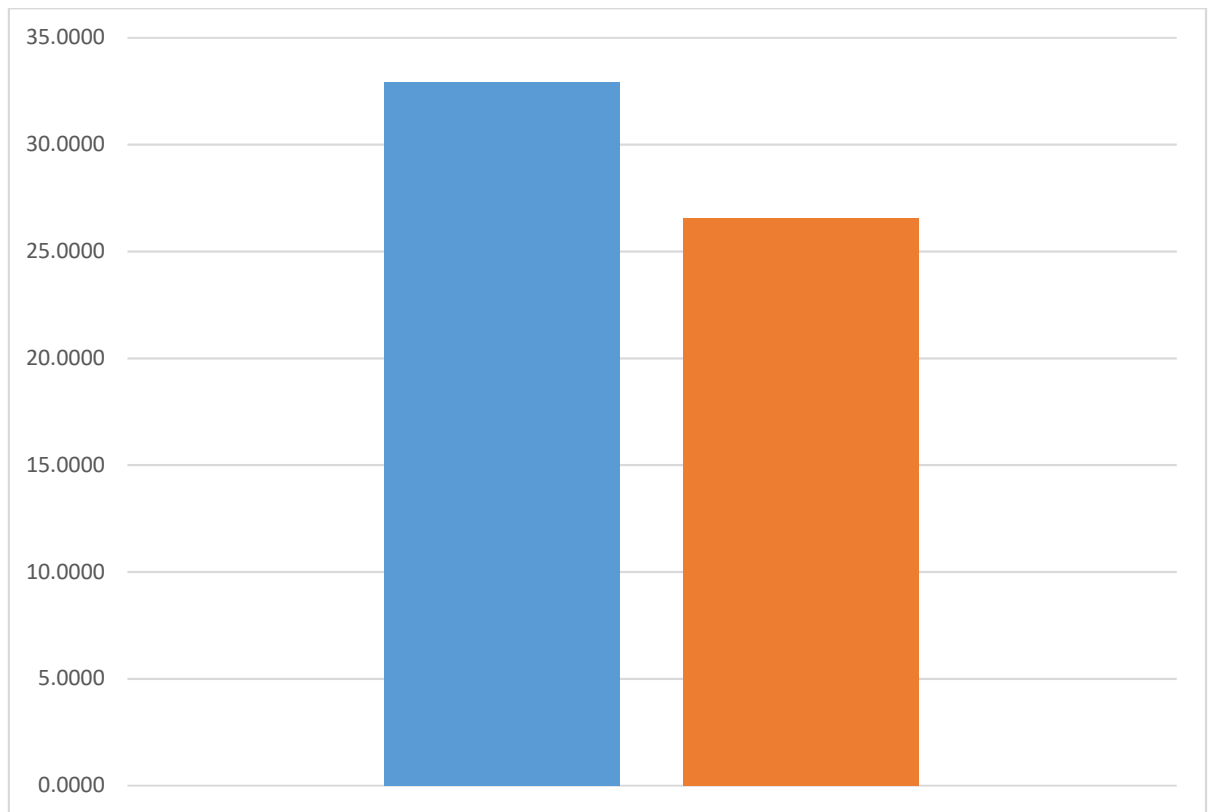
Графік 7 ілюструє задоволеність фінансовим положенням людей, що вважали подорожі обов'язковою частиною життя людей свого віку, проте не подорожують, і людей, що не вважали подорожі такими важливими і не подорожують. Як і в попередніх графіках, простежується залежність – група людей, що не подорожує і не очікувала, що люди їхнього віку повинні подорожувати, мають вищу задоволеність фінансами, ніж ті, хто мав таке посягання. З усіх обраних нами посягань, подорожі мають найбільший ефект на задоволеність – принаймні в порівнянні середніх він ілюструється краще за все.

Графік 7. Порівняння середніх: подорожі як життєве посягання

На графіку 8 можна побачити таку ж саму залежність, що і на попередніх, хоча вона тут не така яскрава. Група, що мала посягання «мати накопичення у банку» і не досягла цього є менш задоволеною фінансовим становищем, ніж ті, хто не мав цього посягання. Незважаючи на те, що різниця не дуже велика, вона підтверджує попередню тенденцію та гіпотезу щодо того, що задоволеність залежить від досягнення певних посягань. Як і з цінностями, які ми досліджували у попередніх роботах, різні посягання можуть мати різний вклад у рівень задоволеності, в залежності від важливості цього посягання.

Графік 8. Порівняння середніх: накопичення у банку як життєве посягання

Завдяки коефіцієнтам кореляцій та порівнянням середніх, розроблена нами метрика була перевірена на емпіричних даних. Основною метою роботи було розробити метрику та перевірити її ефективність, проте разом із перевіркою якості розробленого інструменту, ми також підтвердили гіпотези щодо формули механізму щастя. Гіпотеза про те, що референтна група впливає на рівень посягань підтвердилась на коефіцієнтах кореляцій, які показували тісний зв'язок між відповідними змінними. Також підтвердилась гіпотеза про те, що задоволеність залежить від рівня посягань. Це добре видно на графіках порівняння середніх. Третя гіпотеза, що стосувалась формули щастя – дробу, в чисельнику якого досягнення людини, а в знаменнику – її посягання, підтвердилась частково, проте коефіцієнти кореляції недостатньо її підтверджують. Загалом, проведений аналіз надав багато інформації для подальшої обробки та праці над цією тематикою.

Висновки за гіпотезами

Щастя є важливою частиною людського існування, століттями воно обмірковувалось та існувало як філософське поняття, як явище, що неможливо виміряти. Потім з'явилась соціологія, що надала спосіб виокремити емпіричні докази, які б підтверджували теорії. Наразі, наукова спільнота має багато варіантів вимірювання щастя та його окремих аспектів. Існує не один спосіб вимірювати цінності, не один спосіб з'ясування рівня щасливості людини та не одна інтерпретація того, який з цих інструментів виконує свою роботу краще.

В цій роботі, ми розкривали щастя не як явище, що вже сталося і сформоване, а як процес, що має механізм. Інструмент, що був розроблений в ході роботи, мав на меті вимірювати цей механізм та перевіряти правильність чи хибність наших гіпотез щодо структури цього механізму.

На початку були виділені основні завдання, які ми повинні були виконати, щоб досягти мети дослідження. Першим було розробити інструмент для вимірювання життєвих посягань – це завдання було виконане найпершим, оскільки без інструменту написання цієї роботи було б неможливим. Також, під час перевірки ефективності інструменту, ми знайшли зв'язок між посяганнями та задоволеністю життям і перевірили вплив референтної групи на формування посягань.

Позиція, з якої ми виходили, виконуючи згадані завдання, була сформована трьома основними гіпотезами щодо механізму щастя та його роботи. Тож і висновки дослідження структуровані за гіпотезами.

Гіпотеза 1.

- Чим вищий рівень посягань, тим нижчий рівень щастя.

Гіпотеза підтвердилась, хоча сильного зв'язку коефіцієнти кореляцій не показали. З обмеженням віку зв'язок між задоволеністю фінансами та індексом посягань був -0,66. Коли ми додали до обмеження віку фільтр за фінансовим станом, коефіцієнт зменшився до -0,42. Це могло статись за рахунок того, що

вибрана нами група за фінансовим забезпеченням за якихось причин має менший зв'язок посягань з фінансовим станом, а група людей, що мала інший рівень фінансового забезпечення – мала більший. Те, що зі звуженням групи зв'язок не збільшився, а зменшився – дещо дивний результат і потребує подальшого дослідження.

Проте, залежність змінних – негативна, що підтверджує гіпотезу в тому сенсі, що зі збільшенням рівня посягань рівень щастя знижується. Також, цю гіпотезу частково підтверджують порівняння середніх. Графіки показують залежність щастя від того, чи було посягання чи ні, у людей, що не досягли цього посягання (наприклад, не мають квартири чи не є фінансово незалежними). На них видно, що група респондентів, що мала конкретне посягання і не досягла його, менш задоволена та щаслива у порівнянні з тими людьми, що також не мають цього досягнення, проте і не посягали на нього.

Гіпотеза 2.

- Відношення рівня досягнень до рівня посягань має значущий позитивний зв'язок з рівнем щастя.

Ця гіпотеза отримала недостатнє підтвердження, хоча загалом зв'язок був і мав бути, судячи по іншим кореляціям. Так, зв'язок між досягненнями та задоволеністю фінансами – 0,173. А зв'язок між відношенням досягнень до посягань з цією ж задоволеністю дорівнює 0,077. При цьому, кореляції індексу з його складовими досить хороші – 0,226 з досягненнями та 0,223 з посяганнями.

Оскільки індекс складався із цих двох інших індексів (“claim” та “achieve”), він повинен був корелювати краще, оскільки і досягнення і посягання мали зв'язок із задоволеністю фінансами. Проте, можливо, сам по собі індекс був побудований неправильно чи помилка могла бути ще на етапі опитування. Варіанти того, чому так могло статися, окрім вірогідності, що гіпотеза невірна, буде розглядатися далі в обмеженнях дослідження.

Гіпотеза 3.

- Чим вищий рівень фінансового забезпечення найближчого соціального оточення, тим вищий рівень посягань респондента.

Наша остання гіпотеза стала тією, що отримала найбільше підтвердження на результатах аналізу даних. Оскільки фінансове забезпечення в цьому випадку майже дорівнює рівню досягнень в житті, можна перефразувати і сказати, що рівень досягнень друзів формує рівень посягань респондента. Оскільки посягання – це соціальне явище, яке формується оточенням та вихованням, найближчі друзі грають у ньому одну з найважливіших ролей. А найбільше вони корелюють із відношенням досягнень до посягань.

Коефіцієнт кореляції досягнень друзів («AchieveFriend2») з відношенням досягнень до посягань респондентів – 0,950. Окремо, з досягненнями кореляція краща, ніж з посяганнями, проте обидва коефіцієнти досить великі: 0,407 з досягненнями та 0,265 з посяганнями. Обидва значущі на рівні 0,01. Отже, ця гіпотеза підтвердилась і це підтвердження яскраво видно в таблицях кореляцій, що представлені вище.

Практичні висновки з цього дослідження

Окрім перевірки вихідних гіпотез та відповіді на дослідницьке питання, є також практичні висновки, які можна зробити на основі отриманих результатів.

На рівні суспільства – на сприйняття та розуміння щастя сильно впливає соціум. Зокрема, ринкова економіка та велика кількість різноманітних стратегій реклами стимулюють попит. Нас оточують джерела інформації, що переконують в необхідності безлічі продуктів та матеріальних цінностей чи конкретного досвіду, щоб досягти високого рівня щастя. Це спонукає суспільство до більш активної та виснажливої роботи для того, щоб заробити більше грошей та задовольнити більше потреб. Проте, це робить людину тільки більш нещасливою, оскільки рівень її посягань росте з кількістю нав'язаних потреб.

Хоча в Україні ця тенденція не спостерігається, в західних країнах графік залежності щастя від віку схоже на букву U – в молодому віці рівень щастя високий, та до початку пенсійного віку щасливість підвищується. Проте, весь період середнього віку рівень щастя дуже низький, що, скоріш за все, саме через те, що люди намагаються задовольнити потреби, які не роблять їх справді щасливими. Тож, суспільству потрібні стратегії балансу – щоб не втратити стимул працювати, проте і не стимулювати надмірний ріст матеріальних потреб.

На рівні особистості - велика кількість експертів з особистого росту та фінансового збагачення радять своїм читачам та слухачам поповнити своє оточення людьми, що досягли більшого успіху, ніж вони самі. Це досить банальна та вже стара порада, проте із цим дослідженням вона здобуває наукове підтвердження – коефіцієнти кореляції показують сильний зв'язок досягнень друзів з посяганнями респондентів, і з їхніми досягненнями.

Це означає, що люди, які в найближчому оточенні, одночасно формують та віддзеркалюють наші посягання та потенціал досягнень. Психологічні поради прибирати з життя людей, що тягнуть донизу чи є токсичними тепер підтверджені соціологічними емпіричними даними. Якщо референтна група формує посягання людини, образ успіху та образ щасливого життя – неправильне оточення може негативно впливати на щастя.

Кореляція досягнень друзів із досягненнями респондентів – 0,407, що значить, що вони дуже взаємопов'язані. У випадку, якщо досягнення друзів не виглядають як щось, чого хоче досягти людина, їй краще змінити друзів на тих, хто має кращі досягнення та більше співпадає за цінностями та посяганнями. Оскільки кореляція досить сильна, можна сказати, що зміна кола друзів на «більш успішних» для тих, хто хоче також стати «більш успішним», дійсно дає більше шансів на досягнення своїх посягань.

Обмеження дослідження та напрямки подальших досліджень

Кожне дослідження має якісь обмеження, навіть якщо воно фінансується і проводиться за межами навчальної програми. Оскільки це дослідження є кваліфікаційною роботою для завершення магістерського рівня освіти, воно має багато обмежень.

Першим і найбільш відчутним обмеженням є фінансове – оскільки ця робота не фінансувалась, інструмент був розроблений лише в межах фінансово-матеріальної сфери життя. Набагато більш цікавими були б результати, якщо була б можливість охопити інші посягання, які існують в людей та прослідкувати їхні зв'язки з загальним рівнем щастя та задоволеності життям.

Проте, на кількість питань, які ми могли б вставити в Омнібус, було сильно обмежено і різноманітні питання довелось викинути. Ми залишили лише ті, що так чи інакше стосувались матеріальної забезпеченості – оскільки таким чином ми могли б зробити висновки щодо посягань в межах однієї сфери життя. Через це не вийшло перевірити вплив посягань на загальний рівень щастя – як показали попередні наші дослідження, гроші та фінансова сфера життя не є фактором, який сильно впливає на рівень щастя, тому і в цій роботі ми не аналізуємо ступінь зв'язку посягань з загальною оцінкою щастя.

Іншим важливим обмеженням можуть бути непередбачені в процесі розробки інструменту психологічні блоки, які можуть не давати людині чесно відповісти на поставлені запитання. Чи можуть схилити респондента до свідомої брехні. Посягання в нашому розумінні є чимось схожим на життєві стандарти, які існують в свідомості людей, вимоги до самих себе.

Респонденти могли відчувати тиск вже отримуючи питання про їхні посягання, та ще не чувши наступне питання – про досягнення. Якщо респондент, наприклад, вважав, що людина його віку повинна мати машину, проте сам він не має машини, йому може бути складно визнати, що він не дотягнув до власних стандартів життя. В цей момент, навіть ще не знаючи, що наступним буде запитання про досягнення, в респондента спрацьовує захисний механізм і він відповідає, що не посягав на машину.

З одного боку це погано, що в процесі розробки метрики, ми не побачили можливої реакції на питання та не скорегували формулювання перед вставкою питань в Омнібус. З іншого боку, це може пояснювати погано підтверджену гіпотезу про те, що рівень щастя – це відношення досягнень до посягань, і чим більше число в знаменнику, і чим менше значення чисельника – тим рівень щастя нижче.

З огляду на недостатньо чіткий та надійний інструмент, ми маємо варіанти вдосконалення цієї методології, які можна буде втілити в життя в наступних дослідженнях на цю тему.

Перший варіант покращення інструменту полягає в зміні формулювання питань. Замість того, щоб дізнаватись посягання напряду в респондента, можна використати методику, що вже використовується для опитувань на чутливі теми. Цей метод полягає в тому, що питання задається не про респондента, а про його друга – тобто, «як вважає ваш друг, чи потрібно у вашому віці мати машину?». Таке формулювання запитання прибирає тиск з людини – оскільки їй не потрібно підтасовувати відповідь, щоб відповідати особистим стандартам, і також вона зазвичай висловлює свою думку, незважаючи на те, що відповідає за друга.

Інший варіант формулювання – що в такому ж віці повинно бути у ваших дітей (потенціальних дітей). Таке формулювання знімає потребу відповідати цим стандартам тут і зараз, а також дає можливість людині чесно і без психологічних блоків відповідати про свої посягання.

Відповіді, що будуть надані нібито щодо дітей, можна інтерпретувати як власні посягання людини, оскільки часто люди транслують свої бажання та посягання на дітей. Тобто, людині десь 30 років і вона вважає, що в такому віці у людини повинна бути машина, проте сама її не має. Тож, вона захоче перенести це своє посягання в наступне покоління – хочу, щоб в моєї дитини в цьому віці була машина (оскільки сам очікував, що в такому віці вона буде в мене). Так само з виправданими посяганнями – «якщо я в цьому віці вже маю машину, тоді моя дитина точно повинна мати машину в такому ж віці!».

Другий варіант вдосконалення інструменту – зміна процесу його розробки/переробки. Можливо, має сенс змінити дизайн дослідження та застосувати змішані методи. Наприклад, провести якісний етап – для з'ясування, які є посягання, окрім тих, що відносяться до фінансового становища. Це може бути фрілістинг чи невелика серія глибинних інтерв'ю. Потім, на основі зібраної інформації, вже розробити питання для кількісного етапу і так само перевірити метрики на Омнібусі.

Механізм формування щастя та деталі його функціонування – це (на диво?) не настільки досліджувана тематика, як предиктори щастя. Тож, в цій ніші досліджень по щастю ще є багато шляхів, за якими можна піти та в яких можна далі розвивати тематику посягань та їхню роль у формуванні щастя. Ця робота не мала на меті зробити велике відкриття чи створити щось кардинально нове, перевернути уявлення про щастя з ніг на голову. Вона мала відкрити нові двері у дослідженнях щастя та вивести на поверхню посягання, які з якихось причин раніше не досліджувались як частина механізму щастя (чи мало досліджувалось, бо в пошуках літератури ми знайшли дуже багато робіт, що присвячені предикторам щастя, але жодної, де б для цього вимірювався рівень домагань). Хоча інструмент, що ми розробили, має свої вади, він є першим прототипом і початком шляху для розробки ефективної та надійної методології для вимірювання посягань.

Список використаної літератури

- Aspinwall, L., & Taylor, S. (1993). Effects of social comparison direction, threat, and self-esteem on affect, self-evaluation, and expected success. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 64(5), 708-722. doi: 10.1037/0022-3514.64.5.708
- Benjamin, J., Ebstein, R., & Belmaker, R. (1996). *Molecular genetics and the Human Personality*. Washington, DC.
- Brulé, G., & Veenhoven, R. (2014). Average Happiness and Dominant Family Type in Regions in Western Europe around 2000. *Advances In Applied Sociology*, 04(12), 271-288. doi: 10.4236/aasoci.2014.412031
- Deutsch, M., & Gerard, H. (1955). A study of normative and informational social influences upon individual judgment. *The Journal Of Abnormal And Social Psychology*, 51(3), 629-636. doi: 10.1037/h0046408
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575. doi: 10.1037/0033-2909.95.3.542
- Diener, E., & Oishi, S. Money and happiness: Income and subjective well-being across nations. In E. Diener & E. Suh, *Culture and subjective well-being* (pp. 185-218). Cambridge, MA, US: The MIT Press.
- Diener, E., & Suh, E. (2000). *Culture and subjective well-being* (pp. 1-218). Cambridge: The MIT Press.
- Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. (2003). Personality, Culture, and Subjective Well-Being: Emotional and Cognitive Evaluations of Life. *Annual Review Of Psychology*, 54(1), 403-425. doi: 10.1146/annurev.psych.54.101601.145056
- Haybron, D. (2008). The pursuit of unhappiness: The elusive psychology of wellbeing (p. 376). Oxford: OUP Oxford.
- Helliwell, J., & Putnam, R. (2004). *Philosophical Transactions: Biological Sciences. The Science Of Well-Being: Integrating Neurobiology, Psychology And Social Science*, 359(1449), 1435-1446. doi: 10.1098/rstb.2004.1522

- Hoorn, A. (2008). A Short Introduction to Subjective Well-being: Measurement, Correlates and Policy Uses. *Statistics, Knowledge And Policy 2007: Measuring And Fostering The Progress Of Societies*, 215-229.
- Jiang, S., Lu, M., & Sato, H. (2012). Identity, Inequality, and Happiness: Evidence from Urban China. *World Development*, 40(6), 1190-1200. doi: 10.1016/j.worlddev.2011.11.002
- Joshanloo, M. (2013). Comparison of Western and Islamic Conceptions of Happiness December 2013. *Journal Of Happiness Studies*, 14(6), 1857-1874. doi: 10.1007/s10902-012-9406-7
- Kahneman, D., & Deaton, A. (2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings Of The National Academy Of Sciences*, 107(38), 16489-16493. doi: 10.1073/pnas.1011492107
- Keyes, C. (2005). Mental Illness and/or Mental Health? Investigating Axioms of the Complete State Model of Health. *Journal Of Consulting And Clinical Psychology*, 73(3), 539-548. doi: 10.1037/0022-006x.73.3.539
- Keyes, C., & Annas, J. (2009). Feeling good and functioning well: distinctive concepts in ancient philosophy and contemporary science. *The Journal Of Positive Psychology*, 4(3), 197-201. doi: 10.1080/17439760902844228
- Kim, Y., & Tov, W. (2011). Cultural processes underlying subjective well-being. *Cultural Processes: A Social Psychological Perspective* - New York, NY: Cambridge University Press, 154-171.
- Layard, R. (2006). *Happiness: Lessons from a New Science*. East Rutherford: Penguin Publishing Group.
- Margitics, F., & Pauwlik, Z. (2009). Depression, subjective well-being, and individual aspirations of college students. New York: Nova Science Publishers.
- Pavot, W., Diener, E., & Suh, E. (1998). The Temporal Satisfaction With Life Scale. *Journal Of Personality Assessment*, 70(2), 340-354. doi: 10.1207/s15327752jpa7002_11

- Pérez-Asenjo, E. (2010). If happiness is relative, against whom do we compare ourselves? Implications for labour supply. *Journal Of Population Economics*, 24(4), 1411-1442. doi: 10.1007/s00148-010-0322-z
- Raibley, J. (2011). Happiness is not Well-Being. *Journal Of Happiness Studies*, 13(6), 1105-1129. doi: 10.1007/s10902-011-9309-z
- Rubin, G. (2009). The happiness project.
- Sempe, L. (1999). *Social Circle and Reference Group*. Université de Pau, CREG-IAE, FRANCE.
- Stavrova, O. (2019). How Much Do Sources of Happiness Vary Across Countries? A Review of the Empirical Literature. *Kzfss Kölner Zeitschrift Für Soziologie Und Sozialpsychologie*, 71(S1), 429-464. doi: 10.1007/s11577-019-00612-y
- Veenhoven, R. (1984). *Conditions of Happiness*. Dordrecht [Holland]: D. Reidel.
- Veenhoven, R., & Berg, M. (2010). Income inequality and happiness in 119 nations. *Social Policy And Happiness In Europe*, 174-194.
- World Happiness Report. (2020). Retrieved 10 June 2020, from <https://worldhappiness.report/>
- Паниотто, В. (1986). *Качество социологической информации* (р. 206). Киев: Наукова думка.
- Паниотто, В., Пясковская, А., & Сахно, Ю. (2018). Динаміка рівня щастя та його детермінанти. Україна 2001 – 2017. *Соціологія: Теорія, Методи, Маркетинг, N1*, 84-101.
- Світовий звіт по щастю, ООН. (2020). Retrieved 10 June 2020, from <https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2017/HR17.pdf>
- Смолева, Е., & Морев, М. (2016). Удовлетворенность жизнью и уровень счастья: взгляд социолога: монография.
- Хмелько, В. (1988). Социальная направленность личности: некоторые вопросы теории и методики социологических исследований (р. 279). Киев: Политиздат Украины.

Додаток А

1. Числові значення з графіку рейтингу країн по загальному балу щастя/щасливості за дослідженням ООН.

1. Norway (7.537)	2. Denmark (7.522)	3. Iceland (7.504)	4. Switzerland (7.494)
5. Finland (7.469)	6. Netherlands (7.377)	7. Canada (7.316)	8. New Zealand (7.314)
9. Australia (7.284)	10. Sweden (7.284)	11. Israel (7.213)	12. Costa Rica (7.079)
13. Austria (7.006)	14. United States (6.993)	15. Ireland (6.977)	16. Germany (6.951)
17. Belgium (6.891)	18. Luxembourg (6.863)	19. United Kingdom (6.714)	20. Chile (6.652)
21. United Arab Emirates (6.648)	22. Brazil (6.635)	23. Czech Republic (6.609)	24. Argentina (6.599)
25. Mexico (6.578)	26. Singapore (6.572)	27. Malta (6.527)	28. Uruguay (6.454)
29. Guatemala (6.454)	30. Panama (6.452)	31. France (6.442)	32. Thailand (6.424)
33. Taiwan Province of China (6.422)	34. Spain (6.403)	35. Qatar (6.375)	36. Colombia (6.357)
37. Saudi Arabia (6.344)	38. Trinidad and Tobago (6.168)	39. Kuwait (6.105)	40. Slovakia (6.098)
41. Bahrain (6.087)	42. Malaysia (6.084)	43. Nicaragua (6.071)	44. Ecuador (6.008)
45. El Salvador (6.003)	46. Poland (5.973)	47. Uzbekistan (5.971)	48. Italy (5.964)
49. Russia (5.963)	50. Belize (5.956)	51. Japan (5.920)	52. Lithuania (5.902)
53. Algeria (5.872)			

Додаток Б

НОМЕР АНКЕТИ

ДУМКИ ТА ПОГЛЯДИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: грудень 2019 (ОМНІБУС)

Анкета 1

АНКЕТА ДЛЯ НЕПАРНИХ НОМЕРІВ У ЛАНЦЮЖКУ

Номер анкети у ланцюжку

ШАНОВНИЙ ІНТЕРВ'ЮЕРЕ!

ПРАВИЛА ЗАПОВНЕННЯ ЗАПИТАННЯ ПРО МОВУ ЧИТАЙТЕ В ІНСТРУКЦІЇ.

Якою мовою респонденту зручніше з вами розмовляти:

Українською.....1	➔	ПРОВОДЬТЕ ІНТЕРВ'Ю УКРАЇНСЬКОЮ
На руском.....2	➔	ПРОВОДИТЕ ІНТЕРВ'Ю ПО-РУССКИ
Однаково, але частіше розмовляє українською..... 3	➔	ПРОВОДЬТЕ ІНТЕРВ'Ю УКРАЇНСЬКОЮ
Важко сказати – відповідає українською 4		
Однаково, но чаще разговаривает на русском..... 5		
Трудно сказать – отвечает на русском..... 6	➔	ПРОВОДИТЕ ІНТЕРВ'Ю ПО-РУССКИ

ЧАС ПОЧАТКУ ІНТЕРВ'Ю _____ ГОДИН _____ ХВИЛИН

15. В яких акціях соціального протесту Ви особисто були б готові взяти участь? Зазначте, будь ласка всі підходящі відповіді. ПЕРЕДАЙТЕ КАРТКУ 15. ВІДМІТЬТЕ ВСЕ НАЗВАНЕ РЕСПОНДЕНТОМ

- 1 – участь у виборчій кампанії
- 2 – збір підписів під колективними відозвами (вимогами, закликами)
- 3 – санкціоновані мітинги і демонстрації
- 4 – загроза страйком
- 5 – бойкот (відмова виконувати рішення адміністрації, органів влади)
- 6 – несанкціоновані мітинги і демонстрації
- 7 – участь у страйках
- 8 – голодування протесту
- 9 – пікетування державних установ
- 10 – захоплення будівель
- 11 – створення незалежних від владних структур збройних формувань
- 12 – інше (ЗАПИШІТЬ) _____
- 13 – я не готовий брати участь у будь-яких акціях масового протесту
- 14 – ВАЖКО СКАЗАТИ

16. У яких із цих ситуацій Вам доводилося бути впродовж року? ПЕРЕДАЙТЕ КАРТКУ 16. МОЖЛИВО ДЕКІЛЬКА ВІДПОВІДЕЙ

Пережити важку хворобу, операцію	1
Пережити важку хворобу близьких	2
Пережити смерть близьких	3
Жити у стані, близькому до самогубства	4
Втратити роботу і бути вимушено безробітним	5
Постраждати від нападу чи пограбування	6
Постраждати від крадіжки чи шахрайства	7
Опинитися без засобів до існування	8
Відчувати свою безпорадність	9

Звертатися за допомогою до суду	10
Втратити віру в людей, зіштовхуватися з підлістю	11
Втратити віру у власні сили	12
Серйозно конфліктувати з оточуючими	13
Наражатися на погрози, залякування	14
Пережити бомбардування, обстріл	15
Переживати інші стресові ситуації	16
ЖОДНИХ СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЙ Я НЕ ПЕРЕЖИВАВ (-ЛА)	17

ТС\НЗ...18

ЗАПИТАННЯ 17-18 ТРЕБА СТАВИТИ В РІЗНОМУ ПОРЯДКУ: ТОМУ ПОЛОВИНІ РЕСПОНДЕНТІВ 17, ПОТІМ - 18, ІНШІЙ ПОЛОВИНІ - 18 І ПОТІМ 17.

17. Протягом останніх 12 місяців, чи вимагав від Вас державний чиновник гроші, подарунок чи послугу, щоб Ви могли уникнути проблеми чи отримати державну послугу?

Так	1
Ні	2
ВАЖКО СКАЗАТИ / ВІДМОВА	3

18. Протягом останніх 12 місяців, чи пропонували Ви самі державному чиновнику гроші, подарунок чи послугу, щоб Ви могли уникнути проблеми чи отримати державну послугу?

Так	1
Ні	2
ВАЖКО СКАЗАТИ / ВІДМОВА	3

19.1. На Вашу думку, чого з перерахованого має досягти людина у Вашому віці? КАРТКА 19.1. МОЖЛИВО ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ

19.2. А що з перерахованого Ви маєте? КАРТКА 19.2. МОЖЛИВО ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ

19.3. А що з перерахованого має Ваш найкращий/а друг/подруга? КАРТКА 19.3. МОЖЛИВО ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ

Пит. 19.1.		Пит. 19.2.		Пит. 19.3.	
Повністю забезпечувати себе	1	Я повністю себе забезпечую	1	Повністю себе забезпечує	1
Купити машину	2	Маю машину	2	Має машину	2
Купити квартиру	3	Маю квартиру	3	Має квартиру	3
Мати дружину (чоловіка)	4	Маю дружину (чоловіка)	4	Має дружину (чоловіка)	4
Мати дітей	5	Маю дітей	5	Має дітей	5
Мати можливість подорожувати за кордон	6	Регулярно подорожую за кордон	6	Регулярно подорожує за кордон	6
Мати накопичення у банку	7	Маю накопичення у банку	7	Має накопичення у банку	7
Мати свій бізнес	8	Маю свій бізнес	8	Має свій бізнес	8
Інше (ЗАПИШІТЬ)	9	Інше (ЗАПИШІТЬ)	9	Інше (ЗАПИШІТЬ)	9
ВАЖКО СКАЗАТИ	10	ВАЖКО СКАЗАТИ	10	ВАЖКО СКАЗАТИ	10
				НЕ МАЮ ДРУГА (ПОДРУГИ)	11

20. Чи задовольняє Вас Ваше фінансове становище?

Так, повністю задовольняє	1
Скоріше так, ніж ні	2
Ні так, ні ні	3
Скоріше ні, ніж так	4
Ні, зовсім не задовольняє	5
ВАЖКО СКАЗАТИ	6

21. Чи довіряєте Ви результатам соціологічних опитувань організацій, які вже давно працюють та публікують результати своїх досліджень?

Так	1
Важко сказати	2

Ні	3
НВ/ВІД	4

22. На Вашу думку, 2020 рік буде кращим, гіршим або таким самим, як 2019? ОДНА ВІДПОВІДЬ.

Кращим	1
Гіршим	2
Таким самим	3
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ / НЕМАЄ ВІДПОВІДІ	9

23. У цілому, особисто Ви дуже задоволені, задоволені, і задоволені, і незадоволені, незадоволені або дуже незадоволені своїм життям?

Дуже задоволений(-на)	1
Задоволений (-на)	2
І задоволений, і незадоволений (-на)	3
Незадоволений (-на)	4
Дуже незадоволений(-на)	5
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ / НЕМАЄ ВІДПОВІДІ	9

24. Наскільки важливо для Вас жити в країні, уряд якої дотримується принципів демократії? Будь ласка, оцініть за шкалою від 0 до 10, де 0 – «Зовсім не важливо», а 10 – «Критично важливо»? ОДНА ВІДПОВІДЬ.

0 зовсім неважливо 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 критично важливо

99 ВАЖКО ВІДПОВІСТИ / НЕМАЄ ВІДПОВІДІ

25. Як Ви вважаєте, вибори у нашій країні можна назвати вільними й чесними? ОДНА ВІДПОВІДЬ.

Так, вони вільні й чесні	1
Ні, це не так	2
Не певен(а), не можу сказати	5
НЕМАЄ ВІДПОВІДІ	9

26. Чи Можете Ви сказати, що наша країна управляється волею народу? ОДНА ВІДПОВІДЬ

Так, я із цим згодний(-на)	1
Ні, я із цим не згодний(-на)	2
Не певен(-на), не можу сказати	5
НЕМАЄ ВІДПОВІДІ	9

27а. Наскільки успішний Європейський Союз із політичної точки зору? Оцініть за шкалою від 0 до 10, де 0 – «Абсолютно не успішний», а 10 – «Абсолютно успішний». ОДНА ВІДПОВІДЬ.

0 абсолютно не успішний 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 абсолютно успішний

99 ВАЖКО ВІДПОВІСТИ / НЕМАЄ ВІДПОВІДІ

27б. А наскільки успішний Європейський Союз із погляду економіки? Оцініть за шкалою від 0 до 10, де 0 – «Абсолютно не успішний», а 10 – «Абсолютно успішний». ОДНА ВІДПОВІДЬ.

0 абсолютно не успішний 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 абсолютно успішний

99 ВАЖКО ВІДПОВІСТИ / НЕМАЄ ВІДПОВІДІ

28. Який Ваш особистий дохід за місяць, враховуючи всі види грошових надходжень _____ грн.

29. Ви задоволені...?

	Вкрай задоволений (а)	У чомусь задоволений (а)	Ні задоволений (а), ні не задоволений (а)	У чомусь не задоволений (а)	Украї не задоволені й(а)	ВАЖКО ВІДПОВІСТИ / НЕМАЄ ВІДПОВІДІ
Своєю роботою	1	2	3	4	5	9
Заробітною платою	1	2	3	4	5	9

БЛОК С: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

С1. Скажіть, будь ласка, як Ви в цілому ставитесь зараз до Європейського Союзу?

Дуже добре	1
В основному добре	2
В основному погано	3
Дуже погано	4
ВАЖКО СКАЗАТИ	5
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	6

С2. Загалом, як би Ви оцінили обсяг допомоги Європейського Союзу для України щодо покращення життя українців? Вона...

Цілком достатній	1
Скоріше достатній	2
Скоріше недостатній	3
Зовсім недостатній	4
ЄС НЕ ПІДТРИМУЄ УКРАЇНУ В ПОКРАЩЕННІ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ	5
ВАЖКО СКАЗАТИ/НЕ ЗНАЮ	6

С3. Чи знаєте Ви про програми допомоги (проекти) Європейського Союзу в Україні?

Так	1
Ні	2
ВАЖКО СКАЗАТИ/НЕ ЗНАЮ	3

С4. Подивіться, будь ласка, на цю картку і скажіть про які саме програми підтримки Ви знаєте, щось чули бачили чи читали? КАРТКА С4. МОЖЛИВІ ДЕКІЛЬКА ВІДПОВІДЕЙ

Підтримка впровадження зони вільної торгівлі України з ЄС	1
Підтримка розвитку малого та середнього бізнесу	2
Підтримка децентралізації	3
Відновлення сходу внаслідок конфлікту на Донбасі	4
Підтримка внутрішньо переміщених осіб	5
Підтримка науки та інновацій	6
Підтримка освіти, освітніх програм і обмінів	7
Підтримка громадських організацій	8
Підтримка незалежних медіа	9
Підтримка реформи енергетики і підвищення енергоефективності в Україні	10
Підтримка реформи державного управління та публічних фінансів	11
Підтримка боротьби із корупцією	12
Підтримка реформи Прокуратури	13
Підтримка реформи Національної поліції	14
Підтримка судової реформи	15
Підтримка реформи охорони здоров'я	16
Підтримка реформи соціальних послуг	17
Підтримка розвитку транспорту та інфраструктури	18
Підтримка охорони довкілля	19
Підтримка зміни стандартів безпеки продуктів і товарів	20
Підтримка реформи парламенту, виборчої системи та захист прав людини	21
Підтримка культурних проектів і обмінів	22
Підтримка реформи прикордонної служби	23
Інше (ЗАПИШІТЬ)	24
НЕ ЗНАЮ ЖОДНУ ІЗ ЦИХ ПРОГРАМ	25
ВАЖКО СКАЗАТИ/НЕ ЗНАЮ	26

С5. За останні 3 місяці, чи зустрічалась Вам в Україні будь-яка інформація щодо програм допомоги Європейського Союзу?

Так	1
-----	---

Ні	2	→ До запитання С7
ВАЖКО СКАЗАТИ/НЕ ЗНАЮ	3	

С6. Де Ви бачили або чули цю інформацію? КАРТКА С6. МОЖЛИВІ ДЕКІЛЬКА ВІДПОВІДЕЙ

Офіційний сайт Представництва ЄС в Україні	1
Офіційна сторінка Представництва ЄС в Україні у Facebook	2
Українське телебачення	3
Українське радіо	4
Українські газети чи журнали	5
Український інтернет, наприклад, новинні сайти, блоги	6
Соціальні мережі, окрім офіційної сторінки Представництва ЄС в Україні	7
Чув від родичів, друзів, колег чи знайомих	8
Чув чи/та бачив інформацію на заходах	9
Бачив друковані матеріали про ЄС, наприклад, листівки, брошури, постери	10
Бачив рекламу про ЄС на вулиці, наприклад, на бігбордах та відеоекранах	11
Інше (ЗАПИШІТЬ)	12
ВАЖКО СКАЗАТИ/НЕ ЗНАЮ	13

С7. За останні 3 місяці, чи бачили Ви інформаційну кампанію «Прямуємо Разом» від Європейського Союзу?

Так	1	→ До запитання С9
Ні	2	
ВАЖКО СКАЗАТИ/НЕ ЗНАЮ	3	

С8. Де Ви бачили або чули цю інформацію? КАРТКА С8. МОЖЛИВІ ДЕКІЛЬКА ВІДПОВІДЕЙ

Офіційний сайт Представництва ЄС в Україні	1
Офіційна сторінка Представництва ЄС в Україні у Facebook	2
Українське телебачення	3
Українське радіо	4
Українські газети чи журнали	5
Український інтернет, наприклад, новинні сайти, блоги	6
Соціальні мережі, окрім офіційної сторінки Представництва ЄС в Україні	7
Чув від родичів, друзів, колег чи знайомих	8
Чув чи/та бачив інформацію на заходах	9
Бачив друковані матеріали про ЄС, наприклад, листівки, брошури, постери	10
Бачив рекламу про ЄС на вулиці, наприклад, на бігбордах та відеоекранах	11
Інше (ЗАПИШІТЬ)	12
ВАЖКО СКАЗАТИ/НЕ ЗНАЮ	13

С9. Чи знаєте Ви термін «енергоефективність»?

Так	1
Ні	2
ВАЖКО СКАЗАТИ/НЕ ЗНАЮ	3

С10. Як Ви розумієте термін «енергоефективність»? КАРТКА С10. МОЖЛИВІ ДЕКІЛЬКА ВІДПОВІДЕЙ

Модернізація житла	1
Утеплення житла	2
Встановлення лічильників та регуляторів тепла	3
Встановлення енергоефективних вікон	4
Встановлення енергоефективних дверей	5
Перехід на відновлювальні енергоресурси	6
Економне використання енергоресурсів	7
Заміна/встановлення теплопунктів в будинках	8
Інше (ЗАПИШІТЬ)	9

ВАЖКО СКАЗАТИ/НЕ ЗНАЮ	10
-----------------------	----

С11. Що для вас означає покращення якості надання адміністративних послуг?

КАРТКА С11. МОЖЛИВІ ДЕКІЛЬКА ВІДПОВІДЕЙ

Розширення мережі Центрів надання адміністративних послуг (доступність в межах 30 хвилин)	1
Покращення рівня обслуговування в Центрах надання адміністративних послуг або технічної підтримки для онлайн послуг	2
Скорочення терміну розгляду заяв про надання адмінпослуги та автоматичне інформування заявника про готовність результату послуги (наприклад, через SMS повідомленням)	3
Можливість отримання переважної більшості адмінпослуг онлайн	4
Доступність інформації щодо способу отримання адмінпослуг	5
Системний та постійний моніторинг рівня задоволеності громадян якістю надання адмінпослуг як ЦНАПами, так і онлайн (зворотній зв'язок з громадянами – заявниками послуг)	6
Системний збір пропозицій від громадян щодо підвищення якості і доступності надання адміністративних послуг.	7
Для надання адмінпослуги державні органи просить лише ті документи чи інформацію, якою ще не володіють (принцип одноразової подачі інформації заявником)	8
Інше (ЗАПИШІТЬ)	9
ВАЖКО СКАЗАТИ/НЕ ЗНАЮ	10

С12. Які складові програми розвитку транспортної інфраструктури та підвищення безпеки на дорогах ви знаєте?

КАРТКА С12. МОЖЛИВІ ДЕКІЛЬКА ВІДПОВІДЕЙ

Фінансування реконструкції доріг/ мостів/ розв'язок	1
Впровадження в Україні європейських технічних стандартів у сфері проектування та будівництва доріг та вулиць	2
Оновлення парку громадського транспорту	3
Прийняття Національної транспортної стратегії та міських політик з безпеки на дорозі	4
Будівництво автобанів в рамках європейського транспортного коридору	5
Внесення змін до Правил дорожнього руху	6
Впровадження європейських стандартів безпеки та контролю їх дотримання	7
Пропагування у ЗМІ необхідності безпечної поведінки на дорозі	8
Інше (ЗАПИШІТЬ)	9
ВАЖКО СКАЗАТИ/НЕ ЗНАЮ	10

БЛОК Ф. ДИТЯЧИЙ ФОНД.

Ф1. Чи знайома Вам назва «Міжнародний Дитячий Фонд ООН ЮНІСЕФ» і чи чули Ви про те, що він працює в Україні? Оберіть один із варіантів, який найбільш точно відображає рівень Вашої поінформованості. КАРТКА Ф1. ОДНА ВІДПОВІДЬ.

Ні, вперше чую про такий Фонд	1	→ До запитання Ф3
Щось чув, але «в загальних рисах»	2	
Так, знаю що це за Фонд, але не знаю, чи працює він в Україні	3	
Так, знаю що це за Фонд, він працює в багатьох країнах світу і в Україні також	4	

Ф2. Чи знаєте Ви, якими із перелічених нижче діяльностями займається Дитячий Фонд ООН ЮНІСЕФ? Оберіть всі можливі варіанти відповіді. КАРТКА Ф2. МОЖЛИВІ ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ.

Знаю в загальних рисах, але не знаю подробиць	1
Знаю про їхні програми з надання невідкладної допомоги дітям у збройних конфліктах, стихійних лихах, епідеміях та інших кризових ситуаціях	2

Знаю про їхні програми розвитку, зокрема: соціальної політики, освіти, захисту дитини від насильства, охорони здоров'я матері та дитини	3
Я НЕ ЗНАЮ, ЧИМ ЗАЙМАЄТЬСЯ ФОНД	4
ВАЖКО СКАЗАТИ	5

Ф3. Якби Вам запропонували підтримати діяльність Дитячого Фонду ООН ЮНІСЕФ щодо допомоги дітям, які цього потребують найбільше, наприклад, зробити невеликий грошовий внесок або розповсюдити інформаційні матеріали (мається на увазі будь-яка нематеріальна допомога). Чи погодилися б Ви на це?

Так, я б із задоволенням допоміг дітям	1
Я б скоріше погодився	2
Я б скоріше не погодився	3
Ні, я категорично проти	4
ВАЖКО СКАЗАТИ	5

Ф4. Чи знаєте Ви, що починаючи з вересня 2018 року в Україні в рамках державної соціальної програми відповідального батьківства на кожного новонародженого видається «пакунок маляти» з речами, необхідними дитині в перші місяці життя? Оберіть один із варіантів, який найбільш точно відображає рівень Вашої поінформованості. КАРТКА Ф4. ОДНА ВІДПОВІДЬ.

Вперше чую про таке	1	→ До запитання Ф6
Щось чув, але «в загальних рисах»	2	
Так, знаю що «пакунок маляти» видається, але не знаю, що саме в ньому міститься	3	
Так, знаю що «пакунок маляти» видається і знаю, які саме речі в ньому містяться	4	
Так, знаю. Наша сім'я (родичі, друзі або знайомі) вже отримала «пакунок маляти»	5	
ВАЖКО СКАЗАТИ	6	→ До запитання Ф6

Ф5. Чи чули Ви про те, що з початку видачі «пакунку маляти» його вміст неодноразово покращувався (збільшувався асортимент одягу, товарів гігієни, іграшок тощо)?

Так	1
Ні	2

Ф6. Державна програма «пакунок маляти» спрямована на забезпечення більш рівних умов догляду за дітьми для різних за статком та умовами проживання сімей, також охорону здоров'я матері та розвиток новонароджених. Як Ви в цілому ставитеся до такої програми? КАРТКА Ф6. ОДНА ВІДПОВІДЬ.

Підтримую, програма є необхідною та своєчасною	1
В цілому підтримую, але маю зауваження щодо програми	2
В цілому не підтримую, програма малоефективна	3
Не підтримую, вважаю, що кошти витрачені нераціонально	4
ВАЖКО СКАЗАТИ	5

БЛОК С. САЙТИ ТА ГАЗЕТИ

С1. Скажіть, будь ласка, Ви особисто користуєтесь інтернетом? ЯКЩО ТАК. Чи готові Ви платити і скільки за місячний доступ до сайту з цікавими статтями?

50 гривень на місяць	1	
35 гривень на місяць	2	
25 гривень на місяць	3	
20 гривень на місяць	4	
10 гривень на місяць	5	
НЕ ГОТОВИЙ ПЛАТИТИ	6	→ до запитання С3
НЕ КОРИСТУЮСЬ ІНТЕРНЕТОМ	7	→ до запитання С4

ВАЖКО СКАЗАТИ / НЕ ЗНАЮ	8
-------------------------	---

С2. Зважаючи на суму, яку Ви готові платити за такий доступ, скільки нових статей Ви хотіли б отримувати за один день?

5 статей	1
10 статей	2
15 статей	3
20 статей	4
ВАЖКО СКАЗАТИ / НЕ ЗНАЮ	5

С3. Які з цих персональних даних Ви готові надати в обмін на доступ до сайту з цікавими статтями, щоб не платити за нього гроші? КАРТКА С3. МОЖЛИВІ ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ.

Прізвище та ім'я	1
Електронна пошта	2
Стать	3
Вік	4
Країна, де Ви проживаєте	5
Область, в якій проживаєте	6
Мобільний номер	7
НЕ ГОТОВИЙ НАДАТИ БУДЬ-ЯКІ ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ	8
ВАЖКО СКАЗАТИ / НЕ ЗНАЮ	9

С4. Як Ви розумієте слова “газета в інтернеті”? ВІДКРИТЕ ПИТАННЯ. ЗАПИШІТЬ ДОКЛАДНО ВСЕ, ЩО СКАЖЕ РЕСПОНДЕНТ.

ВАЖКО СКАЗАТИ...97

С5. Скажіть, будь ласка, чи читали Ви протягом останніх 12 місяців які-небудь всеукраїнські газети? ЯКЩО ТАК. Які загальноукраїнські газети Ви читали протягом останніх 12 місяців? КАРТКА С5. МОЖЛИВІ ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ.

Бульвар Гордона	1
Весті	2
Газета По-Українськи	3
Експрес	4
Комсомольська Правда в Україні	5
Факти	6
Інша всеукраїнська газета (ЗАПИШІТЬ) _____	7
НЕ ЧИТАВ ВСЕУКРАЇНСЬКІ ГАЗЕТИ	8
ВАЖКО СКАЗАТИ / НЕ ЗНАЮ	9

БЛОК А. АЗАРТНІ ІГРИ В УКРАЇНІ. ОСОБИСТИЙ ДОСВІД І СТАВЛЕННЯ

А1. Чи знаєте Ви, що наразі у парламенті є кілька законопроектів щодо легалізації грального бізнесу?

Так	1
Ні	2
ВАЖКО СКАЗАТИ / НЕ ЗНАЮ	3

А2. Чи підтримуєте Ви легалізацію грального бізнесу в Україні?

Так, повністю підтримую	1
Так, але якщо для цього будуть відведені спеціальні ігрові зони або локалізовані місця	2
Ні, повністю не підтримую	3
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ/ВІДМОВА	4

А3. Які ігри зі списку нижче можуть бути дозволені в Україні легально? КАРТКА А3. МОЖЛИВО ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ

Лотереї	1
Букмекерські ставки	2
Казино	3
Інтернет-казино	4
Гра в карти на гроші	5
Інше (ЗАПИШІТЬ)	6
ЖОДНА З НИХ	7
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ	8

А4. Як Ви ставитеся до того, що Президент Зеленський схвалює легалізацію грального бізнесу в Україні?

Позитивно	1
Скоріше позитивно	2
Скоріше негативно	3
Негативно	4
МЕНІ БАЙДУЖЕ	5
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ	6

А5. Наскільки азартною людиною Ви себе вважаєте?

Однозначно азартною	1
Скоріше азартною	2
Скоріше неазартною	3
Однозначно неазартною	4
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ	5

А6. Яке Ваше ставлення до азартних ігор, які не передбачають грошових витрат і грошових винагород?

Повністю позитивно	1
Скоріше позитивно	2
Скоріше негативно	3
Повністю негативно	4
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ	5

А7. А як Ви ставитесь до азартних ігор на гроші (витрати або виграші)?

Повністю позитивно	1
Скоріше позитивно	2
Скоріше негативно	3
Повністю негативно	4
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ	5

А8. Чи багато з Ваших близьких знайомих або друзів грають на гроші?

Жоден	1
1- Декілька (1-2 людини)	2
Небагато (3 - 5 людей)	3
Багато (більше 5-ти людей)	4
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ	5

А9. Чи був у Вас особистий досвід гри в азартні ігри на гроші за останні 2 роки?

Так, менше 5 разів	1
--------------------	---

Так, більше 5 разів, але менше 20 разів	2
Так, більше 20 разів	3
Ні, не було такого досвіду	4
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ	5

→ До запитання A12

A10. В які саме азартні ігри Ви грали? КАРТКА A10. МОЖЛИВО ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ

Лотереї	1
Букмекерські ставки	2
Казино	3
Інтернет-казино	4
Гра в карти на гроші	5
Інше (ЗАПИШІТЬ)	6
ЖОДНА З НИХ	7
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ	8

A11. Як ставляться Ваші рідні, близькі або друзі до того, що Ви граєте на гроші? КАРТКА A11. ОДНА ВІДПОВІДЬ.

Рідні і друзі мене підтримують – ми граємо разом	1
Рідні і друзі не заперечують – це моя особиста справа	2
Рідні і друзі не знають про те, що я граю на гроші	3
Рідні і друзі мене не підтримують, але і не засуджують	4
Рідні і друзі мене не підтримують і засуджують	5
Інше (ЗАПИШІТЬ)	6
ВАЖКО СКАЗАТИ	7

→ До запитання N1

A12. Чому Ви не грали в азартні ігри на гроші? КАРТКА A12. МОЖЛИВО ДЕКІЛЬКА ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ

Вважаю, що гроші краще заробляти своєю працею	1
Грати на гроші – гріх	2
Я не вірю в те, що маю удачу в азартних іграх	3
Я не вірю в удачу в азартних іграх взагалі	4
Це все «обман» («лохотрон») – виграє завжди організатор (казино)	5
Інше (ЗАПИШІТЬ)	6
ЖОДНА З НИХ	7
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ	8

БЛОК N – ІНТЕРНЕТ

N1. Чи користуєтеся Ви Інтернетом у себе вдома?

Так	1
Ні	2
Не знаю, що це таке	3
ВАЖКО СКАЗАТИ	4
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	5

→ До запитання N4

N2.1. Чи користуєтеся Ви Інтернетом за межами свого помешкання (в інших місцях)?

Так	1
Ні	2
ВАЖКО СКАЗАТИ	3
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	4

N3.1. Останнім часом у світі все частіше опитування проводяться за допомогою мережі Інтернет. Участь у таких опитуваннях звичайно оплачується грошима або розіграшами коштовних призів. Чи цікавить Вас участь у таких опитуваннях?

Так	1
Ні	2

→ До запитання N4

N3.2. Якщо Вас цікавить участь у подібних проектах залиште свій контактний e-mail і телефон. Ми гарантуємо, що вони будуть використовуватися тільки для проведення опитувань.

ПОПРОСИТЬ РЕСПОНДЕНТА САМОМУ ВПИСАТИ АДРЕСУ, ЩОБ ЗМЕНШИТИ ЙМОВІРНІСТЬ ПОМИЛОК

_____@_____
Тел. _____

N4. Скажіть, будь ласка, чи є у Вас телефон? Якщо є, то який? ЗАЧИТАЙТЕ ВАРІАНТИ ВІДПОВІДІ

Особистий мобільний	1
І мобільний, і домашній	2
Тільки домашній	3
Немає телефону	4
ВАЖКО СКАЗАТИ	5
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	6

БЛОК Q. ЖИТТЯ В УКРАЇНІ 1000 РЕСПОНДЕНТІВ

Q1. Тепер давайте поговоримо про Ваше ставлення до протестів Євромайдану 2013-2014 років. Яке з тверджень найближче до Вашої точки зору? Зауважте, що правильної чи неправильно відповіді немає. Нас цікавить Ваша думка. [ВИПАДКОВИЙ ПОРЯДОК]

Євромайдан був народним протестним рухом проти корумпованої влади	1
Євромайдан був націоналістичним переворотом	2
ВАЖКО СКАЗАТИ	3
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	4

[**Якщо респондент каже, що “невпевнений” або “не знає”, зазначте: “Нічого страшного, якщо Ви не впевнені, ми просто хочемо, щоб Ви висловили своє припущення або думку.”**]

[**Примітка щодо програмування: ** Відповідь на це питання буде використана для класифікації респондентів як Про-Майдан та Анти-Майдан.

- Класифікуємо як Про-Майдан, якщо респондент вибрав «Євромайдан був народним протестним рухом проти корумпованої влади»
- Класифікуємо як Анти-Майдан, якщо респондент вибрав «Євромайдан був націоналістичним переворотом» АБО “ВАЖКО СКАЗАТИ/ ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ.”**]

Q2. Ви схвалюєте чи не схвалюєте те, як президент Володимир Зеленський справляється зі своєю роботою?

Повністю схвалюю	1
Скоріше, схвалюю	2
Скоріше, не схвалюю	3
Зовсім не схвалюю	4
ВАЖКО СКАЗАТИ	5
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	6

Експеримент 1 (Жорстка риторика як клікбейт)

[Інструкція респонденту] *На наступних кількох слайдах будуть наведені пари цитат українських політиків. Ви можете вибрати лише одну з пари цитат, щоб отримати її контекст і більш повну історію. Деякі висловлювання можуть бути грубими. Будуть продемонстровані 3 різні пари. Зауважте, що цитати належать різноманітним українським політикам.*

[***Примітка щодо програмування:

1. Випадковим чином обрати 6 цитат, з яких
  - a. 4 цитати зі списку Жорсткої риторики
  - b. 2 цитати зі списку Мирної риторики
2. У вікні [Display] показувати лише текст.
3. Якщо респондент обрав цей текст, можна зачитати решту контексту. Він показаний у вікні [Якщо обрано].
4. Таким чином загалом буде зроблено 3 вибори***]

[Перша цитата тут]

АБО

[Друга цитата тут]

Q8. Для якої цитати Ви хотіли б дізнатися її контекст і більш повну історію?

[***Приклад: Політик назвав іншого політика “сволотою”

OR

Політик сказав, що “необхідно почати діалог” з іншими політиками

Для якої цитати Ви хотіли б дізнатися її контекст і більш повну історію?***]

8 цитат Жорсткої риторики (5 Про-Майдан, 1 Зеленського, 2 Анти-Майдан)

1. [Display] Політик назвав іншого політика «скотиною» («скотинякою»)
  - a. [Якщо обрано] Олег Ляшко, лідер Радикальної партії, назвав депутатів-опонентів з Опозиційного блоку скотиняками під час виступу в Парламенті. Листопад 2017”
<https://www.youtube.com/watch?v=kejDm4mb5Ks>
2. [Display] Політик звинуватив іншого політика в "участі в кримінальних корупційних оборудках"
  - a. [Якщо обрано] “Юлія Тимошенко з партії «Батьківщина» звинуватила Володимира Гройсмана та партію «Блок Петра Порошенка» в участі в кримінальних корупційних оборудках, коментуючи процес прийняття бюджету на 2017 рік. Листопад 2016.”
<https://ba.org.ua/proekt-derzhbyudzhetu-na-2017-rik-zberigaye-korupciyu-yuliya-timoshenko/>
3. [Display] Політик сказав, що “шкодує, що ми Вас не ліквідували” іншому політику.
  - a. [Якщо обрано] “Незалежний (позафракційний) депутат Володимир Парасюк сказав ці слова Олександр Вілкул з «Опозиційного Блоку» під час прямого ефіру на каналі 112, а Вілкул натомість обізвав Парасюка “недорозвиненим імбецилом”. Листопад 2016. <https://ukr.segodnya.ua/politics/draka-vilkula-i-parasyuka-vse-podrobnosti-reakciya-socsetey-754221.html>
4. [Display] Політик сказав “не ризикуй, інакше отримаєш по мармизі” іншому політику
  - a. [Якщо обрано]: “Юрій Береза з партії «Народний фронт» сказав це Олександр Вілкул з «Опозиційного Блоку» протягом обговорення мовного закону у Верховній Раді в березні 2018-го. <https://www.youtube.com/watch?v=8DwWSd6Z79Q>
5. [Display] Політик назвав іншого політика “розбійником” і “бандитом”
  - a. [Якщо обрано]: Президент Володимир Зеленський (партія «Слуга народу») назвав так Ярослава Годунка з партії «Батьківщина», який є секретарем Бориспільської міськради, протягом зустрічі з активом Київщини в липні 2019-го.
<https://www.unian.ua/politics/10612770-podzvonyu-bakanovu-shchodo-cogo-chorta-zelenskiy-hoche-zvernutisya-do-sbu-z-pitannya-chinovnika-godunka-video.html>
6. [Display] Політик назвав іншого політика “зрадником” і “покидьком”
  - a. [Якщо обрано] Семен Семенченко з партії «Самопоміч» назвав колишнього Президента України Петра Порошенка “зрадником” і “покидьком” після інтерв’ю Порошенка «Українській правді» (кінець липня-початок серпня 2019-го).

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2624467417588016&set=a.723076121060498&type=3&theater>

7. [Display] Політик назвав свого опонента “ублюдком” і “виродком”
  - а. [Якщо обрано]: Олександр Вілкул з «Опозиційного Блоку» та Олексій Гончаренко з «Блоку Петра Порошенка» сперечалися в прямому ефірі телеканалу ЗІК під час обговорення смерті херсонської активістки Катерини Гандзюк. Вілкул обізвав Гончаренка “покидьком”, а Гончаренко Вілкула у відповідь обізвав “покидьком” і “виродком”. Листопад 2018. <https://www.uaportal.com/ukr/news/pokidok-oleksandr-vilkul-ta-oleksandr-goncharenko-vlashtuvali-perepalku-v-pryamomu-efiri-video.htm>
8. [Display] Політик назвав свого опонента “непотребом” і “сміттям”
  - а. [Якщо обрано]: Мер Одеси Геннадій Труханов обізвав голову Одеської обласної держадміністрації Міхеїла Саакашвілі «політичним непотребом (покидьком) і сміттям» під час наради Одеської міськради в жовтні 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=m6uWnFWKycs>

4 цитати Мирної риторики (2 Про-Майдан, 1 Зеленського, 1 Анти-Майдан)

1. [Display] Політик сказав, що “необхідно почати діалог” з іншими політиками
  - а. [Якщо обрано] Це офіційна заява лідера «Опозиційного Блоку» Олександра Вілкула, в якій зазначено про необхідність зрозуміти, як працювати з президентом Володимиром Зеленським та його партією «Слуга народу». Липень 2019. http://opposition.com.ua/ua/news/aleksandr-vilkul-oppozitsionnyy-blok-prizval-vladimira-zelenskogo-nachat-dialog-o-povestke-raboty-ve_3073/
2. [Display] Політик сказав, що потрібно “спільно узгодити і скоординувати позиції” з іншими політиками
  - а. [Якщо обрано] Ірина Геращенко з партії «Європейська солідарність» зазначила, що звернулася до політичних сил, які не є правлячою більшістю, зокрема до «Голосу» і «Батьківщини», з пропозицією спільно узгодити і скоординувати позиції. Фейсбук-пост Ірини Геращенко в липні 2019-го. <https://www.facebook.com/iryna.gerashchenko/posts/2372184139536052>
3. [Display] Політик сказав про “готовність до діалогу” з іншим політиками
  - б. [Якщо обрано] Президент Володимир Зеленський (партія «Слуга народу») під час інавгураційної промови у Верховній Раді сказав, що готовий до діалогу з різними фракціями (угрупованнями) на Донбасі, і першим кроком для цього діалогу має бути повернення всіх українських полонених. Травень 2019 <https://www.radiosvoboda.org/a/news-promova-zelenskoho/29952433.html>
4. [Display] Політик сказав про “готовність співпрацювати” і “об’єднуватись” з іншим політиками
  - а. [Якщо обрано] Юлія Тимошенко з партії «Батьківщина» під час своєї прес-конференції у Львові висловила готовність до співпраці та об’єднання зусиль з іншими політиками, такими як партія "Самопоміч", Святослав Вакарчук, «Громадянською позиція» Анатолія Гриценка. Листопад 2018. <https://ua.interfax.com.ua/news/political/542393.html>

БЛОК ДД. ІНВЕСТОРИ 1000 РЕСПОНДЕНТІВ

ДД1. Назвіть компанію, яку Ви вважаєте самим помітним інвестором в Українську економіку, соціальні програми, будівництво нового бізнесу. ОДНА ВІДПОВІДЬ. ВІДКРИТЕ ПИТАННЯ. ЗАПИШІТЬ ДОКЛАДНО ВСЕ, ЩО СКАЖЕ РЕСПОНДЕНТ.

ВАЖКО СКАЗАТИ...97

ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ...98

ДД2. На цій картці перераховані найбільш великі інвестори в економіку України. ПЕРЕДАЙТЕ РЕСПОНДЕНТУ КАРТКУ ДД2. Яку із цих компаній Ви вважаєте ключовим інвестором в Україні? ТІЛЬКИ ОДНА ВІДПОВІДЬ

Group DF (група Дмитра Фірташа)	1
ДТЕК	2
Інтерпайп	3

Кернел	4
Нафтогаз	5
Приват	6
Рошен	7
Інша (ЗАПИШІТЬ)	8
ВАЖКО СКАЗАТИ/НЕ ЗНАЮ	9

ДДЗ. Наскільки добре Ви знаєте компанію «ДТЕК Академія»?

Вперше чую	1
Знаю тільки назву	2
Щось знаю / чув(ла)	3
Дуже добре знаю	4
ВАЖКО СКАЗАТИ	5

РОЗДІЛ D. СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ПИТАННЯ

D1. ПОЗНАЧТЕ СТАТЬ РЕСПОНДЕНТА: чоловік...1 жінка...2

D2. Скільки років Вам вже виповнилося? _____ років

D3. Яка у Вас освіта? ПЕРЕДАЙТЕ РЕСПОНДЕНТУ КАРТКУ D3

Початкова (менше 7 класів)	1	СПТУ, ПТУ після 10-11 класів	5
Неповна середня (менше 10 класів)	2	Середня спеціальна (технікум тощо)	6
РУ, ФЗУ, ПТУ після 7-8 класів	3	Неповна вища (3 курси і більше)	7
Повна середня, загальна (10-11 класів)	4	Повна вища	8

ВС/НЗ... 97

D4. Ким Ви вважаєте себе за національністю? ВАРІАНТИ ВІДПОВІДЕЙ НЕ ЗАЧИТУЙТЕ

Українець	1	Болгарин	7
Росіянин	2	Угорець	8
І УКРАЇНЕЦЬ І РОСІЯНИН (ЯКЩО РЕСПОНДЕНТ САМ ТАК ВИЗНАЧАЄ)	3	Румун	9
Білорус	4	Поляк	10
Молдавін	5	Єврей	11
Кримський татарин	6	Інші	12
		ВС	13

→ D6

D5. Я прошу Вас відповісти ще на одне запитання стосовно національної приналежності, щоб записати її по можливості точніше. Це пов'язано з тим, що деякі люди вважають себе приналежними одночасно до декількох національностей. Подивитися, будь ласка, на цю картку, і скажіть, яке з цих суджень, більш ніж інші, відповідає Вашій думці про себе.

ПЕРЕДАЙТЕ РЕСПОНДЕНТУ – ЧОЛОВІКУ КАРТКУ D5-Ч, ЖІНЦІ – КАРТКУ D5-Ж

Я вважаю себе

Тільки українцем (кою)	1
І українцем (кою), і росіянином (кою), але більше українцем (кою)	2
Однаковою мірою і українцем (кою), і росіянином (кою)	3
І росіянином (кою), і українцем (кою), але більше росіянином (кою)	4
Тільки росіянином (кою)	5
ІНША ВІДПОВІДЬ (ЗАПИШІТЬ)	6

D6. Який Ваш ОСНОВНИЙ рід занять? ПЕРЕДАЙТЕ КАРТКУ D6. ОДНА ВІДПОВІДЬ

Робітник, сільськогосподарський робітник	1	Веду домашнє господарство	7
Службовець (заняття нефізичною працею, для якої не вимагається вища освіта)	2	Перебуваю на пенсії (за віком, через інвалідність)	8
Спеціаліст (заняття нефізичною працею, для якої вимагається вища освіта)	3	Навчаюся (учень, студент)	9
Зайнятий індивідуальною трудовою діяльністю	4	Шукаю роботу (безробітний)	10
Підприємець, господар своєї справи, фермер	5	Інше	11

Військовослужбовець, службовець правоохоронних органів	6	ВС/НЗ	97
---	---	-------	----

D9. Будь ласка, подивіться на картку і скажіть мені, яке з тверджень найточніше відповідає фінансовому становищу Вашої сім'ї? ПЕРЕДАЙТЕ РЕСПОНДЕНТУ КАРТКУ D9.

Нам не вистачає грошей навіть на їжу	1
Нам вистачає грошей на їжу, але купувати одяг вже важко	2
Нам вистачає грошей на їжу, одяг і ми можемо дещо відкладати, але цього не вистачає, щоб купувати дорогі речі (такі як холодильник або телевізор)	3
Ми можемо дозволити собі купувати деякі коштовні речі (такі як телевізор або холодильник)	4
Ми можемо дозволити собі купити все, що захочемо	5
ВАЖКО СКАЗАТИ	6
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	7

D12. Якою мовою Ви переважно спілкуєтесь вдома, з рідними?

Українською	1
Російською	2
І УКРАЇНСЬКОЮ, І РОСІЙСЬКОЮ В ОДНАКОВІЙ МІРІ (ЯКЩО РЕСПОНДЕНТ САМ ТАК ВИЗНАЧАЄ)	3
Іншою (ЗАПИШІТЬ)	4

ЧАС ЗАКІНЧЕННЯ ІНТЕРВ'Ю _____ ГОДИН _____ ХВИЛИН

ЗАПИТАННЯ ДО ІНТЕРВ'ЮЕРА (ЗАПОВНЮЮТЬСЯ ПІСЛЯ ІНТЕРВ'Ю)

10. МОВА ОПИТУВАЛЬНИКА – 1

11. ХАРАКТЕРИСТИКА МОВИ, ЯКОЮ ВІДПОВІДАВ РЕСПОНДЕНТ:

Українська	1
Суміш української та російської мови	2
Російська	3

12-3. ДАТА ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕРВ'Ю. ЧИСЛО: _____ 2019

14. В ЯКОМУ РЕГІОНІ ПРОХОДИЛО ІНТЕРВ'Ю:

АР Крим	1	Запорізька	10	Сумська	19
м. Київ	2	Івано-Франківська	11	Тернопільська	20
Київська	3	Кіровоградська	12	Харківська	21
Вінницька	4	Луганська	13	Херсонська	22
Волинська	5	Львівська	14	Хмельницька	23
Дніпропетровська	6	Миколаївська	15	Черкаська	24
Донецька	7	Одеська	16	Чернівецька	25
Житомирська	8	Полтавська	17	Чернігівська	26
Закарпатська	9	Рівненська	18		

15. ТИП ТА РОЗМІР НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ:

Село	1	Місто з населенням 50-99 тис.	5
Селище міського типу	2	Велике місто (100-499 тис.)	6
Маленьке місто (до 20 тисяч мешканців)	3	Дуже велике місто (більше 500 тис.)	7
Середнє місто (20-49 тис.)	4		

16. НАЗВА НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ

ОПИТУВАННЯ _____ (КОД|____|____|)

17. ІНТЕРВ'ЮЕР: ПРИЗВИЩЕ, ІМ'Я, ПО-БАТЬКОВІ _____ (КОД|____|____|)

Додаток В.

Таблиці, що були використані для графіків

1. Порівняння середніх за посяганням «машина»

Задоволеність фінансами			
CARS	Середнє	N	Стандартне відхилення
1,00	31,7542	1143	32,09924
2,00	36,1274	165	34,15952
3,00	26,1580	415	29,37388
4,00	40,6669	305	34,10455
Всього	32,3048	2028	32,32910

2. Порівняння середніх за посяганням «фінансова незалежність»

Задоволеність фінансами			
INDEPENDENCE	Среднее	N	Стандартная отклонения
1,00	31,6420	368	31,31446
2,00	36,5025	63	31,70494
3,00	20,0416	731	27,16980
4,00	42,6314	866	33,20869
Всього	32,3048	2028	32,32910

3. Порівняння середніх за посяганням «квартира»

Задоволеність фінансами			
FLAT	Среднее	N	Стандартная отклонения
1,00	37,7592	673	33,84094
2,00	31,4643	303	32,76935
3,00	29,4698	234	30,63161

4,00	28,9357	817	30,79100
Всього	32,3048	2028	32,32910

4. Порівняння середніх за посяганням «подорожі»

Задоволеність фінансами			
FLY	Среднее	N	Стандартная отклонения
1,00	31,2437	1219	31,75163
2,00	51,6012	43	33,98060
3,00	29,3402	641	30,81877
4,00	51,2182	126	36,63583
Всього	32,3048	2028	32,32910

5. Порівняння середніх за посяганням «накопичення у банку»

Задоволеність фінансами			
SAVEE	Среднее	N	Стандартная отклонения
1,00	32,9108	1333	32,76192
2,00	60,3963	23	30,54868
3,00	26,5407	583	29,28852
4,00	53,4698	90	32,11548
Всього	32,3048	2028	32,32910